

Jedna ulice, dvě jména. Ulice Dolnopolní v Brně

Pavla CENKOVÁ

ABSTRAKT: Příspěvek je věnován typizované kolonii rodinných domů postavené v Brně-Maloměřicích v letech 1923–1924 podle návrhů architektů Karla Kotase a Bohuslava Fuchse. Oba tyto významní protagonisté brněnské meziválečné architektonické scény se takto zapojili do řešení problematiky chybějící bytové zástavby ve městě Brně a hledání optimálního typu moderního a levného individuálního bydlení. Příspěvek přináší cenné a doposud neznámé poznatky ke vzniku a historii kolonie na základě podrobných archivních rešeršů, zahrnujících také některé dosud opomíjené prameny. Po krátkém úvodu shrnujícím dosavadní publikační zmínky o tématu se text věnuje revizi doposud tradovaných omylů v otázkách autorství a typologie staveb. Následuje podrobná stavební historie zkoumaných objektů v dané lokalitě a jejich pečlivá uměleckohistorická analýza. Výsledkem je zařazení kolonie na ul. Dolnopolní do kontextu několika z hlediska formy mimořádných skupin typových rodinných domů vzešlých z tvůrčího oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna, vedeného Jindřichem Kumpoštěm.

KLÍČOVÁ SLOVA: meziválečná architektura; Brno; 20. léta 20. století; obytná výstavba; Maloměřice a Obřany, ulice Dolnopolní

One street, two names. Dolnopolní Street in Brno

ABSTRACT: The paper focuses on a standardized colony of family houses built in Brno-Maloměřice in the years 1923–1924 based on the designs of architects Karel Kotas and Bohuslav Fuchs. Both of these important protagonists of the Brno interwar architectural scene thus became involved in solving the issue of the lack of housing in the city of Brno and the search for an optimal type of modern and affordable individual housing. Using detailed archival searches, including some hitherto neglected sources, the article brings valuable and hitherto unknown knowledge on the origin and history of the colony. After a short introduction summarizing the existing publications on the topic, the text is devoted to a revision of traditional errors in the issues of authorship and typology of buildings. This is followed by a detailed construction history of the examined objects in the given locality and their careful art-historical analysis. The result is the inclusion of the colony on Dolnopolní Street in the context of several extraordinary (regarding form) groups of typical family houses arising from the creative environment of the Brno city building office as led by Jindřich Kumpošt.

KEYWORDS: interwar architecture; Brno; 1920s; residential construction; Maloměřice and Obřany, Dolnopolní Street

V Brně-Maloměřicích na břehu řeky Svitavy vznikla v letech 1923–1924 podle návrhů architektů Karla Kotase a Bohuslava Fuchse typizovaná kolonie rodinných domů. Oba architekti se takto zapojili do řešení problematiky chybějící bytové zástavby ve městě Brně a hledání optimálního typu moderního a levného individuálního bydlení. Ulice Dolnopolní tak není pouze jednou z mnoha brněnských ulic s blokovou zástavbou rodinných domů. Je zajímavá svojí polohou na nábreží řeky Svitavy, urbanistickou koncepcí a v neposlední řadě tím, že se na jejím vzniku podíleli dva významní protagonisté brněnské meziválečné architektonické scény: Karel Kotas a Bohuslav Fuchs. Studii věnovanou obytné zástavbě v ulici Dolnopolní v Brně jsme proto nazvali *Jedna ulice, dvě jména*, neboť zdejší unikátní rezidenční celek vznikl za přispění obou těchto tvůrců (obr. 1, 2).

Soubor domů na ulici Dolnopolní byl již dříve částečně odborně reflektován. Krátce se o něm zmiňuje již Zdeněk Kudělka ve své základní publikaci o brněnské moderní architektuře z roku 1970,¹ některé plány a fotografie byly publikovány v obsahově navazujícím katalogu *O Nové Brno*.² Přehledová hesla o ulici Dolnopolní napsali Vladimír Šlapeta³ či Lucie Valdhansová.⁴ Ve své diplomové práci se tématem v rámci díla Karla Kotase zabývala Markéta Holubová.⁵

■ Poznámky

1 Zdeněk Kudělka, *Brněnská architektura 1919–1928*, Brno 1970, s. 35. Většinu Fuchsových realizací, kterým se v textu věnujeme, Kudělka zmiňuje také již ve své studii z roku 1964: Zdeněk Kudělka, *Počátky architektonické tvorby Bohuslava Fuchse*, in: *Sborník prací Filozofické fa-*

kulty brněnské univerzity, F, Řada uměnovědná, roč. 13, č. F8, Brno 1964, s. 227–240. Přehled další odborné literatury věnované dílu Bohuslava Fuchse jako celku zde pro její značný rozsah neuvádíme.

2 Zdeněk Kudělka – Jindřich Chatrný (edd.), *O nové Brno. Brněnská architektura 1919–1939*, Brno 2000.

3 VS [Vladimír Šlapeta], Soubor rodinných domů, in: Renata Vrábelová (ed.), *Brno. Architektura. 1918–1939*, Brno 2011, s. 280–281.

4 LV [Lucie Valdhansová], in: Petra Hlaváčková et al., *Brněnský architektonický manuál. Průvodce architekturou 1918–1945*, 2. vyd., Brno 2017 (dále jen BAM), heslo C358, s. 301.

5 Markéta Holubová, *Architekt Karel Kotas a jeho tvorba pro velká města. Brno, Ostrava, Praha* (diplom. práce), FF UPOL, Olomouc 2009, s. 32–40.

Obr. 1. Karel Kotas a Bohuslav Fuchs, kolonie rodinných domů, Brno, Dolnopolní 37–95, 1923–1924, celkový pohled na kolonii od severu, fotografie z doby po dokončení. Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury (dále jen MuMB-ODA), neg. č. A 8.607/9.691.

Obr. 2. Brno, Dolnopolní 37–51, zástavba rodinných domů, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Významným zdrojem nových poznatků se staly archivní fondy *Oddělení pro stavební ruch Zemské správy politické v Brně*, uchovávané v Moravském zemském archivu,⁶ dále pak materiály z Archivu města Brna a Archivu brněnských městských vodáren a kanalizací.⁷ Cenné dokumenty poskytly také sbírky Muzea města Brna, Oddělení dějin architektury,⁸ kde je uložena pozůstalost Bohuslava Fuchse, a Sběrka architektury Národní galerie Praha,⁹ v níž se nachází pozůstalost Karla Kotase.

Dnešní ulice Dolnopolní je součástí městské části Maloměřice a Obřany, jež zahrnuje území obou těchto původně samostatných předměstských obcí. Stejně jako další předměstské obce byly také Maloměřice a Obřany roku 1919 připojeny k Brnu a staly se tak jeho předměstími. Tím se symbolicky završil proces industrializace, který v Maloměřicích a Obřanech, obdobně jako v ostatních připojených obcích, probíhal od poloviny 19. století. Původně zemědělská obec se díky výstavbě železniční tratě a masivnímu rozvoji průmyslové výroby podstatně proměnila a získala městský charakter.¹⁰ Dodnes je tato osobitá městská část nevšední směsí tradiční jihomoravské vsi, městské periferie, železničního uzlu, předměstské průmyslové zóny a luxusní rezidenční čtvrti. Prostorem, kde se zelené rekreační oblasti volně prostupují s dědictvím těžkého průmyslu. Oproti jiným brněnským předměstím jsou Maloměřice a Obřany chudé na kulturní památky či architektonicky významné stavby a soubor rodinných domů na ulici Dolnopolní je tak spolu s několika vilami v lokalitě Mlýnské nábřeží z hlediska hmotného kulturního dědictví patrně tím nejhodnotnějším, co se na území městské části nachází.

Revize tradovaných omylů: otázka autorství

Úvodem je třeba konstatovat, že v obecném povědomí přetrvávají v souvislosti s kolonií rodinných domů na ulici Dolnopolní některé tradované omyly, týkající se problematiky autorství či užívání určitých pojmů, které bychom zpočátku rádi revidovali.

Zprvu k otázce autorství: V některých v minulosti publikovaných statích nebyl zcela jasně vymezen autorský podíl obou architektů. Zdeněk Kudělka napsal, že rodinné domy na Dolnopolní vznikly „podle projektů Bohuslava Fuchse, Kar-



1



2

la Kotase a Jindřicha Kumpošta“,¹¹ bez přesnějšího určení, jindy je řadí do díla Bohuslava Fuchse. Markéta Holubová pak například mylně pokládala za autora všech typů domů Karla Kotase.¹² Na základě archivních pramenů publikovaných v této studii byla však otázka autor-

■ Poznámky

6 Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond B 40 Zemský úřad Brno, III. manipulace – Zemská správa politická Brno, inv. č. 1288, sign. VIII-19g – různá stavební a bytová družstva, kart. 6203–6204, Stavební družstvo Rodina v Brně (dále jen MZA, B 40 III).

7 Brněnské vodárny a kanalizace, oddělení technické dokumentace, archiv plánů a dokumentace, ulice Dolnopolní (dále jen Archiv BVK).

8 Muzeum města Brna, Oddělení dějin architektury (dále jen MuMB-ODA).

9 Národní galerie Praha, Sběrka moderního a současného umění, Sběrka architektury (dále jen NGP, sb. arch.).

10 Přes Maloměřice a Obřany vedla nově postavená železniční trať z Brna do Moravské Třebové. Důležitými mezníky byly vznik cihelny (rok 1880), stavba školy na Proškově náměstí (rok 1887), stavba školy v dnešní ul.

Obřanské (rok 1905), založení cementárny (rok 1906) a spuštění elektrárny v cacovickém mlýně (rok 1907). Nárůst průmyslové výroby podnítil příliv obyvatel a s tím související stavební rozvoj. Řadová přízemní obytná zástavba vyrůstala na přelomu 19. a 20. století podél osy hlavní komunikace Selská-Obřanská, a dále v lokalitách dnešních ulic Franzovy a Rázusovy. Budova maloměřické cementárny a vápenky z let 1923–1924, postavená v konstruktivistickém pojetí dle návrhů Heinricha Bluma a Františka Hýbly, stejně jako Esslerova přádelna v Obřanech z roku 1912, Fryčajova 155/2 jsou cennými památkami industriální architektury. Více viz: Pavel Cibulka, *Dějiny obcí připojených k Brnu ve 20. století: Maloměřice*, in: Lukáš Fasora – Václav Štěpánek (edd.), *Dějiny Brna 6. Předměstské obce*, Brno 2017, s. 746–767. Idem: Obřany, s. 786–799.

11 Cit.: Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.

12 „Kotasovo autorství je doloženo u všech domků v kolonii. Podle jeho návrhu byly vystavěny bloky čtyřdomků a šestidomků, které vznikly různorodým sestavením typu „B“ a „A“. Soubor rodinných štítových dvojdomků pravděpodobně vznikl spoluprací Kotase s Bohuslavem Fuchsem. Fuchs využil a rozpracoval Kotasův půdorysný typ „L“.“ Cit.: Holubová (pozn. 5), s. 33. Autorka patrně vycházela pouze z plánů dochovaných v Archivu BVK, kde

ství zcela jednoznačně vyřešena: Na ulici Dolnopolní nalezneme dvě skupiny rodinných domů lišících se svou formou i autorstvím. Karel Kotas vytvořil návrhy bloků řadových rodinných domů, jejichž hlavním znakem jsou fasády z režného zdiva (na původních plánech označené jako „typ A“ a „typ B“). Bohuslav Fuchs je autorem skupiny samostatně stojících dvojdomů se společnou sedlovou střechou, obrácených štíty do ulice (tzv. „typ L“). Máme k dispozici kompletní plánovou dokumentaci domů typu A i B signovanou Karlem Kotasem¹³ a v dosud neznámých archivních materiálech ke stávkám družstva Rodina (viz dále) také kopie originálních plánů k domům typu L, signovaných Bohuslavem Fuchsem.¹⁴ Originál plánu domu typu L pro ulici Dolnopolní s vlastnoručním podpisem Bohuslava Fuchse a datací k roku 1923 je dochován v archivu autorky.¹⁵ Originály plánů k domům typu L pro ul. Dolnopolní, stejně jako k dalším souvisejícím realizacím, kterým se v textu věnujeme, jsou uloženy také v architektově pozůstalosti.¹⁶

Revize tradovaných omylů: „dělnická kolonie“, či „zahradní město“?

V minulosti byly soubory domů na ul. Dolnopolní (stejně jako na ul. Míčkově – viz dále), zvláště v popularizačních textech nesprávně označovány jako „dělnická kolonie“. U pojmu dělnická kolonie je třeba rozlišit dva základní významy. Nejčastěji byl tento termín užíván pro obytné celky, budované majiteli velkých průmyslových podniků za účelem ubytování jejich zaměstnanců. Pro tyto řízeně zakládané kolonie je příznačná pravidelná půdorysná osnova a vysoká míra typizace základních skladebních jednotek. Tento typ dělnických kolonií tak nejčastěji charakterizuje bloková zástavba nevelkých přízemních či patrových typizovaných domků s unifikovanými obytnými jednotkami.

Dalším typem jsou tzv. nouzové dělnické kolonie, jež vyrůstaly spontánně z důvodu kritické sociální situace nejchudších dělnických vrstev. Byly charakterizovány nepravidelnou půdorysnou osnovou a nijak neregulovanou výstavbou provizorních obydlí, k jejichž zbudování byl použit veškerý bezprostředně dostupný stavební materiál. Jednou z takových nouzových kolonií byla také maloměřická Kolonie U Olší (v současnosti ulice Olší), sloužící dělníkům zdejší cihelny a cementárny.¹⁷

Soubor domů na ul. Dolnopolní však nelze považovat ani za dělnickou kolonii, ani za nouzovou dělnickou kolonii. Jednalo se o developerský projekt města Brna, cílený převážně na ubytování úředníků komunálních struktur. V současné době bychom pro obdobnou předměstskou zónu rodinných domů v zahradách nejspíše použili termín „rezidenční celek“.

V některých textech bývá také ulice Dolnopolní označována jako „zahradní město“ či „zahradní městečko“. Jako výsledek aplikace teorie zahradních měst zdejší výstavbu charakterizují např. Markéta Holubová či Ondřej Švirák.¹⁸ Tuto tezi vizuálně podporuje také množství veřejné zeleně, které upoutá procházející pozorovatele na první pohled. Je nesporné, že původem anglické hnutí zahradních měst, lze v českém prostředí považovat za vlivný předobraz hledání optimálního typu moderního městského individuálního bydlení. Teorie zahradních měst však nebyla přejímána přesně, jakkoli byla jedním z důležitých ideových inspiračních zdrojů, podněcujících budování předměstských obytných čtvrtí.¹⁹ Kolonie rodinných domů na ulici Dolnopolní tak nemůže být bez dalšího vysvětlení označována jako „zahradní město“ ani jako bezprostřední výsledek aplikace této teorie v praxi. Daleko spíše se jedná o jeden z příkladů hledání optimální formy typizované předměstské zástavby malých rodinných domků v době, kdy se konstituoval nový pohled na budování takového typu obydlí – na jedné straně individuální rodinný dům, na druhé straně urbanistický celek jednotného pojetí. Obdobné experimentální soubory vznikaly tehdy paralelně v různých lokalitách předměstí, u Maloměřické kolonie hrálo významnou roli také atraktivní umístění na nábreží řeky, dobrá dopravní dostupnost a blízkost železnice, tvořící základ zdejší nové urbanistické struktury. Podrobněji se tomuto základnímu kontextu, do něž lze výstavbu na ulici Dolnopolní zařadit, budeme věnovat dále.

Oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna a typové projekty rodinných domů na předměstí

Počátkem 20. let 20. století se město Brno potýkalo s akutní bytovou krizí a nalezení jejího řešení bylo klíčovým problémem tehdejších institucí. Generace mladých progresivních architektů se zabývala zejména aktuální otázkou sociálního bydlení, jejíž součástí bylo také rozpracování tématu výstavby městských rodinných domků jako optimálního typu moderního individuálního bydlení. Podstatnou roli sehrál rovněž zákon o stavebním ruchu garantující státní finanční podporu stavebníkům malometrážního bydlení.²⁰ Rozloha, dispozice a kvalita stavby musely být v souladu s kritérii pro udělení státní podpory, a zákonná norma tak přímo ovlivňovala podobu novostaveb. Zákon o stavebním ruchu nejen umocnil zájem o výstavbu rodinných domů, ale měl také pozitivní dopad na urbanistický vývoj jednotlivých předměstí, především v podobě budování nezbytných technických sítí: kanalizace, vodovodů či elektrického vedení.

Jak jsme zmínili, ulice Dolnopolní je pozoruhodná skutečností, že se na jejím vzniku stejnou měrou podílely dvě zásadní osobnosti mezinárodně architektury: Karel Kotas a Bohuslav Fuchs. Situace je o to zajímavější, že u obou se jednalo o jednu z jejich prvních větších realizací, která přispěla ke startu jejich tvůrčí kariéry. V době, kdy vznikala ulice Dolnopolní, bylo Bo-

■ Poznámky

jsou v dokumentaci uloženy jen levé části kopií originálních plánů domů typu L. Pravá část plánů s autorizací B. Fuchse nebyla pro zakreslení vedení vodovodních přípojek relevantní, a proto v Archivu BVK chybí.

¹³ Archiv BVK, ul. Dolnopolní, plánová dok., značeno vpravo dole technickým písmem: *Architekt Karel Kotas* a datováno vlevo dole: *V Brně, v listopadu 1923* (v Archivu BVK jsou dochovány pouze půdorysy – chybí pohledy a řezy). Karel Kotas, plány rodinných domů typu A a B pro kolonii v ul. Dolnopolní, půdorysy, signováno *Arch. K. Kotas 1924*, MuMB-ODA, inv. č. 210.567. Karel Kotas, plány rodinných domů typu A a B pro kolonii v ul. Dolnopolní, řez a pohledy, signováno *Arch. K. Kotas 1924*, MuMB-ODA, 210.568.

¹⁴ MZA, B 40 III, kart. 6203–6204.

¹⁵ Bohuslav Fuchs, plán rodinného domu typu L pro kolonii v ul. Dolnopolní, signováno a datováno *B. Fuchs 1923*, soukromý archiv autorky.

¹⁶ MuMB-ODA, pozůstalost Bohuslava Fuchse. Název typového domu „L“ vznikl pravděpodobně z vizuální analogie obrysu dvou zrcadlově otočených písmen L s obrysem štítu dvojdomu.

¹⁷ Kolonie *U Olší* vznikla zřejmě před rokem 1910. Dvě řady malých domků byly propojeny úzkými vnitřními uličkami a průchody, jejichž účelem bylo snížení rizika šíření požáru. Z hlediska památkové péče je třeba podotknout, že nouzové dělnické kolonie patří mezi nejvíce ohrožený typ sídel a v současnosti velmi rychle podléhají zkáze, jak můžeme vidět právě také v případě kolonie U Olší. Zanikají jejich pravidelné (nebo nepravidelné) půdorysné osnovy a necitlivými přestavbami je narušen typizovaný vzhled. Nároky dnešních majitelů jsou často v přímém rozporu se základní charakteristikou dělnické kolonie, již bylo velmi skromné bydlení.

¹⁸ „Zajímavou aplikaci urbanistických principů zahradního města spatřujeme v souboru rodinných domků pro brněnskou čtvrť Maloměřice.“ Cit.: Holubová (pozn. 5), s. 32. Viz také: Ondřej Švirák, *Vývoj výstavby rezidenčních nemovitostí v městských částech Brna Maloměřice a Obřany* (diplom. práce), VUT, Brno 2017, s. 64.

¹⁹ Podrobněji viz: Pavla Cenková – Aleš Homola, *Můj dům, můj hrad. Formování podoby rodinného bydlení v Brně 1919–1925. Žabovřesky: od vesnice k zahradní čtvrti*, *Zprávy památkové péče* LXXVIII, 2018, č. 5, s. 487–499.

²⁰ Zákon o stavebním ruchu č. 281/1919 Sb., doplňovaný a upravovaný zákony č. 219/1920 Sb., č. 100/1921 Sb. a č. 102/1920 Sb., patřil k základním subvenčním programům v oblasti podpory bytové výstavby první Československé republiky.

Obr. 3. Jaroslav Grunt, *rodinné domy*, Brno, Vojanova 4–18, 1923–1924, *dobová fotografie*. MuMB-ODA, neg. č. B 81/609.

Obr. 4. Bohuslav Fuchs, *rodinné domy*, 1923–1924, Brno, Barvičova 4–14, *dobová fotografie*. MuMB-ODA, neg. č. E 31.354/46.138.

huslavu Fuchsovi 28 let²¹ a Karlu Kotasovi 29 let.²² Spolužáci z pražské Akademie výtvarných umění, které mimo jiné spojovalo také členství ve spolku Koliba,²³ se právě čerstvě přestěhovali z Prahy do Brna, kam přišli díky pozvání Jindřicha Kumpošta (1891–1968).²⁴ Kumpošt, v brněnském prostředí vůdčí osobnost příklonu k moderní architektuře, od roku 1920 městský architekt a vedoucí oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna, zval ke spolupráci progresivně orientované kolegy, kterým nabízel místo ve službách města.²⁵ Bohuslav Fuchs přišel do Brna v roce 1923 a usadil se zde natrvalo, Karel Kotas žil v Brně mezi lety 1922–1925 a poté odešel do Ostravy.

Pulzující společenské prostředí Brna raných 20. let muselo na oba mladé tvůrce nepochybně silně zapůsobit. Umožnilo jim nejen hlouběji poznávat soudobou avantgardní architekturu, ale také zde poprvé ve větší míře dostali příležitost samostatně projektovat a realizovat své představy o nové „architektuře budoucnosti“. Oproti jiným velkým městům v Československu panovala v Brně neobvykle přívětivá situace, kdy zemská i městská správa iniciovala a podporovala řadu stavebních podniků, přičemž zároveň napomáhala pronikání nových progresivních formálních impulsů do zdejší architektonické tvorby, které tak měly možnost být velmi brzy v praxi aplikovány. Zosobněním tohoto přístupu byl právě Jindřich Kumpošt, který podporoval své kolegy v úsilí o moderní projev a zároveň vnášel do orientace zdejší architektonické produkce silný sociální akcent. Zpřístupnění dosažitelného bydlení pro nejširší vrstvy obyvatel se tak stalo hlavním výzvou explozivního stavebního boomu první poloviny 20. let, kdy se u nově budovaných obytných domů ekonomicky úsporné pojetí snoubilo s preferencí střizlivých moderních forem.

Pod Kumpoštovým vedením se architekti brněnského stavebního úřadu neprodleně zapojili do řešení problematiky nedostačující bytové zástavby koncipováním návrhů co nejlevnějších typů individuálního městského bydlení. Mezi lety 1922–1923 zde v rychlém sledu vznikla celá série projektů typových rodinných domů (či spíše domků), které měly tento stavební typ zkvalitnit a zpřístupnit širším vrstvám.²⁶ Své návrhy městských rodinných domů tehdy předložili v podstatě všichni architekti profesně napoje-



3



4

ní na oddělení architektury: Jindřich Kumpošt, Valentin Hrdlička, Jaroslav Grunt, Karel Kotas i Bohuslav Fuchs, který se mezi nimi rychle propracovával do pozice vůdčí osobnosti.

Projekty musely splňovat několik kritérií: Moderní a levné typové domy měly být součástí systematického postupu ze strany města při zastavování volných prostor předměstí. Měly dostatečně naplnit nároky technické i estetické, aby mohly být využity pro výstavbu větších obytných celků či blokovou zástavbu celých nově vytčených ulic. Jejich formy měly reprezentovat novou progresivní orientaci brněnské architektury a zároveň být adekvátní velkoměstskému prostředí. Dalšími požadavky byly nízké ekonomické náklady na stavbu a provoz, aby novostavby odpovídaly kritériím malometrážního bydlení, slučitelnými s podmínkami zákona o stavebním ruchu. V neposlední řadě řešily tyto typové projekty také otázku racionalizace vnitřních dispozic. Důraz byl kladen na co nejúčelnější uspořádání bytových jednotek s ohledem na optimalizaci jejich budoucího provozu.

■ Poznámky

21 Prof. akad. arch. Bohuslav Fuchs, DrSc. (1895–1972), v letech 1916–1919 studoval na Akademii výtvarných umění v Praze v ateliéru Jana Kotěry, 1919–1921 praktikoval v Kotěrově ateliéru, 1921–1923 samostatný projektant v Praze. Mezi lety 1923–1929 zaměstnanec oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna.

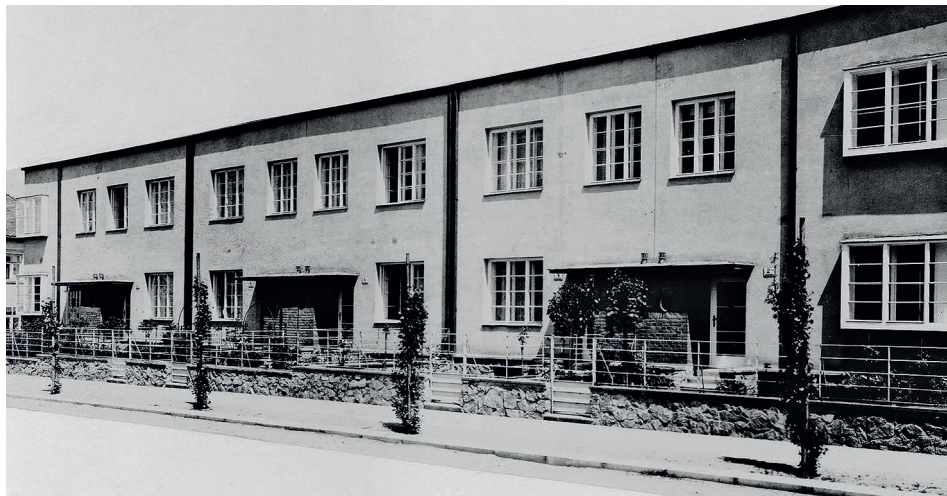
22 Akad. arch. Karel Kotas (1894–1973). V letech 1917–1918 studoval na vídeňské Akademii u Leopolda Bauera a v letech 1919–1921 na Akademii výtvarných umění v Praze v ateliéru Jana Kotěry. Mezi lety 1922–1925 zaměstnanec oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna.

23 Podrobně viz Pavel Šopák, *Koliba*, Opava 2004. Pavel Šopák (ed.), *Koliba. Programy – texty – korespondence*, Opava 2005.

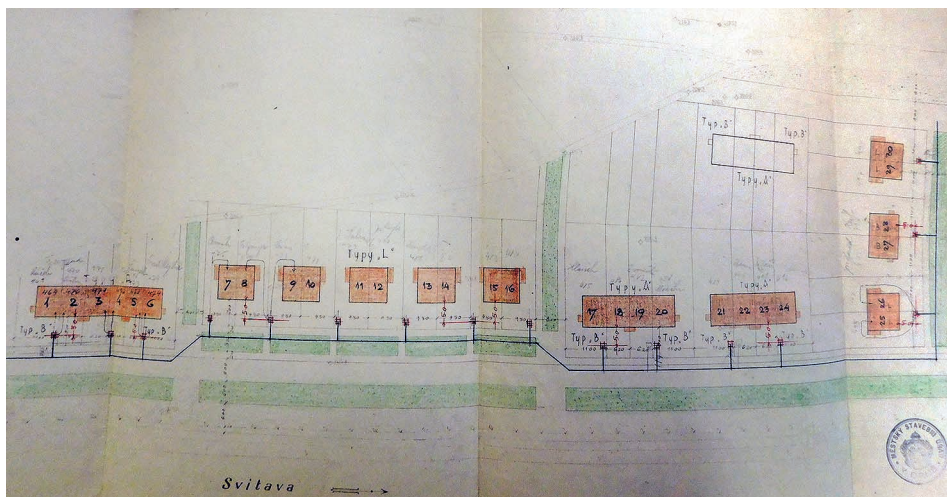
24 Petr Pelčák – Ivan Wahla (edd.), *Jindřich Kumpošt 1891–1968* (kat. výst.), Brno 2006.

25 Na Kumpoštovo pozvání přišel z Prahy do Brna roku 1924 např. také Josef Polášek (1899–1946).

26 Jan Evangelista Koula, *Nová česká architektura a její vývoj ve XX. století*, Praha 1940, s. 234. – Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 34. – Kudělka – Chatrný (pozn. 2), s. 16.



5



6

Většina předložených návrhů využila typ dvojdomu se společnou štítovou zdí, obsahující dvě shodné, pouze zrcadlově obrácené obytné jednotky, který byl z hlediska jednoduchosti konstrukce a materiálové úspory pokládán za velmi hospodárny. Typové dvojdomy mohly být řazeny vedle sebe do podélných bloků, čímž vznikaly čtyřdomy, šestidomy aj. Dotyčné návrhy byly díky stavu bytové nouze ihned realizovány a skupiny či kolonie těchto domů tak začaly na základě dílčích zastavovacích plánů paralelně vyrůstat na několika brněnských předměstích.

Podle návrhů **Jaroslava Grunta** z roku 1923 byly postaveny typové jednopatrové řadové domy v Židenicích na ulici Vojanově (obr. 3).²⁷ Tentýž typ byl využit také v Masarykově čtvrti v ulicích Barvičově²⁸ a Roubalově.²⁹ Levné řadové domky na úzkých parcelách byly vybudovány (stejně jako v případě kolonie na Dolnopolní) městem Brnem a byly určeny převážně k ubytování zaměstnanců komunální správy. Na prvních návrzích byla fasáda ještě členěna dekorativními horizontálními římsami, její výsledná podoba však pouze důsledně opisovala rozvržení vnitřních prostor, bez jakýchkoli

dalších dekorací. Hladká plocha obdélných uličních průčelí tak byla ve finální verzi členěna pouze čtvercovými a kruhovými okenními otvory a zanořenými vstupními zádveřmi, provedenými v režném zdivu. V přízemí se nacházel obývací pokoj a kuchyně s pokojem pro služku, v patře byly umístěny dvě ložnice a lázeň, technické zázemí s obslužnými místnostmi bylo situováno do suterénu. S výstavbou na ul. Dolnopolní Gruntovy domy spojuje nejen skutečnost, že vznikly ve stejném roce a pro téhož investora, ale také užití režného zdiva na fasádách (charakteristické pro celou skupinu těchto předměstských typových domů) a obdobně řešené cihlové zídky předzahrádek (na ul. Vojanově).

V témže roce (1923) navrhl **Bohuslav Fuchs** šestidům v Masarykově čtvrti v ulici Barvičově (obr. 4),³⁰ jenž byl součástí celku obytné kolonie stavebního družstva Rodina. Tu družstvo vybudovalo mezi lety 1923–1924, v prostoru bloku ohraničeného dnešními ulicemi Barvičovou, Mahenovou a Lerchovou. Sestávala celkem ze čtrnácti rodinných domů, které navrhl Bohuslav Fuchs. Mimo zmiňovaný šestidům v ul. Barvičově (6 domů typu A) k původní ko-

Obr. 5. Jindřich Kumpošt, rodinné domy, Brno, Lerchova 2a–8, 1926, dobová fotografie. MuMB-ODA, inv. č. 248.390.

Obr. 6. Kolonie rodinných domů na ul. Dolnopolní, situace 1 : 500. Archiv Brněnských vodáren a kanalizací, složka ul. Dolnopolní.

lonii patřily ještě 4 domy typu B v ul. Mahenově a 4 domy typu D v ul. Lerchově, které měly charakter náročněji provedených samostatně stojících domů (či dvojdomů) a odpovídaly tak poněkud odlišnému stavebnímu typu.³¹

Formální řešení Fuchsova bloku šesti řadových rodinných domů, spojených společnou sedlovou střechou, bylo velmi blízké předchozímu Gruntovu typu. Plochu obdélných průčelí zde členila opět pouze velká obdélná okna a jednoduché plastické články. Oproti těm Gruntovým však byly Fuchsovy domy ještě o něco sofistikovanější. Jejich výrazný estetický účín byl dosažen vyšší plasticitou, kdy byla jedna část průčelí zanořena a druhá předsunuta, a také díky originálnímu barevnému řešení původně dvoubarevných fasád. Prostorovým odstoupením i barevným zdůrazněním tak byla akcentována prázdná plocha nad vstupem do domu.³² Interiér dvoupodlažních staveb byl řešen velmi racionálně tak, aby na malé ploše pojal tři obytné místnosti.

■ Poznámky

27 Brno-Židenice, Vojanova 1647–1654/4–18, Jaroslav Grunt, 1923–1924, typové rodinné domy – 1 šestidům + 1 dvojdům. Stav po výstavbě zachycuje historická fotografie MuMB-ODA, neg. č. B 81/609. Srov. Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.

28 Brno-Masarykova čtvrt', Barvičova 18–32/20–34, Jaroslav Grunt, 1923–1924, typové rodinné domy – 4 dvojdomy.

29 Brno-Masarykova čtvrt', Roubalova 471–474/19–25, Jaroslav Grunt, 1923–1924, typové rodinné domy – 1 čtyřdům.

30 Brno-Masarykova čtvrt', Barvičova 5, 7, 9, 10, 12, 14/4-14, Bohuslav Fuchs, 1923–1924, typové rodinné domy – 1 šestidům. Blok šesti řadových domů vznikl spojením šesti za sebou řazených rodinných domů „typu A“.

31 MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, Firemní agenda, kart. 564, sign. Dr VII 173, Stavební a bytové družstvo Rodina, 1922–1934 (dále jen MZA, C 11, kart. 564, sign. Dr VII 173). MZA, B 40 III, kart. 6203–6204. Libor Blažek, Jak bytová družstva stavěla „zahradní město“: příspěvek k historii Masarykovy čtvrti, in: *Vůbec... Utajený sborník Mileně Flodrové k 75. narozeninám*, Brno 2010, s. 380–393.

32 Srov. Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35. Kvůli novodobým úpravám původní dvoubarevné řešení fasád však již není dochováno.

Úspěšné řešení šestidomu se společnou sedlovou střechou bylo analogické Kotasově šestidomu v ul. Dolnopolní. Je velmi pravděpodobné, že forma Fuchsova šestidomu v ul. Barvičově vychází z téhož inspiračního zdroje (totiž z díla Heinricha Tessenowa v drážďanském zahradním městě Hellerau viz dále) jako jeho domy v ul. Dolnopolní. Srovnáme-li šestidům v ul. Barvičově s Tessenowovými domy typu „T 2“ v Hellerau, shledáme téměř totožné řešení uličního průčelí.³³

O něco později (v roce 1926) byly realizovány typové domy podle návrhu *Jindřicha Kumpošta* v Masarykově čtvrti, v ulici Lerchově (obr. 5),³⁴ pro stavební družstvo Na Vyhliďce.³⁵ Jednopatrové řadové dvojdomy s malými předzahrádkami měly hladká průčelí, prolomená pouze trojicí velkých oken, a sdružené hlavní vstupy, zdůrazněné pásy rezného zdíva a společnou plochou stříškou. Formální řešení bylo opět velmi blízké předchozím Gruntovým a Fuchsovým typům, stejně jako řešení vnitřních dispozic.³⁶ Použití velkých, téměř čtvercových oken, členěných na osm menších okeních tabulek, bylo obdobné, jako použil Fuchs u svých domů v ul. Dolnopolní.

Kotasovy a Fuchsovy domy v ulici Dolnopolní tak musíme zařadit do souboru několika skupin typových rodinných domů na předměstích, stavěných podle vzorových projektů moderních rodinných domů, vzešlých z tvůrčího prostředí oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna. Stejně jako další současné Gruntovy, Fuchsovy či Kumpoštovy realizace tohoto zadání jsou dokladem kvasu tvůrčího experimentování v hledání optimální formy nově se utvářejícího typu cenově dostupného malého předměstského řadového rodinného domu, připraveného pro eventuální sériovou výrobu a zároveň odpovídajícího progresivním trendům v současné architektuře. Funkční stavební typ malého levného předměstského domu, který by odpovídal potřebám početných čekatelů z řad české střední třídy, se v této době nově konstituoval a uvedené projekty (včetně domů v ul. Dolnopolní) jsou unikátním dokladem této konstituce. Zároveň, díky vzácné souhře příznivých historických okolností, dostaly příležitost k takřka okamžité realizaci na tehdejší dobu radikální projekty navržené pro architektonickou reformu nadšenými mladými architekty. Gruntovy typové domy na Vojanově, Barvičově a Lerchově, Fuchsovy domy pro družstvo Rodina a Kumpoštovy domy pro družstvo Na vyhlídce v Masarykově čtvrti, stejně jako Kotasovy a Fuchsovy domy v Maloměřicích (v případě Fuchse zároveň použité i v Husovicích a Žabovřeskách, viz dále), tvoří z hlediska formy i funkce mimořádný soubor ojedinělých architektonických i estetických kvalit a závažných historických a památkových hodnot.

Stavební historie kolonie na Dolnopolní

Typizovaná kolonie rodinných domů v ul. Dolnopolní byla vybudována městem Brnem na městských pozemcích.³⁷ Stavbu řídila k tomu účelu zřízená Stavební správa městských rodinných domků v Maloměřicích. Za investici zodpovídal tehdejší městský stavební ředitel, Ing. Jaroslav Zikmund. Domy byly primárně určeny čekatelům z řad zaměstnanců komunální správy. Projektční příprava probíhala v posledním čtvrtletí roku 1923, stavební povolení ke všem 30 domům bylo vydáno výnosem městské rady ze dne 29. prosince 1923.³⁸ Stavba byla realizována od konce roku 1923 do konce srpna 1924. Povolení k užívání novostaveb bylo uděleno Zemským hlavním městem Brnem ke dni 31. 8. 1924, domy byly obydleny na konci října 1924.³⁹ Nově vzniklá ulice nesla nejprve jméno *Husova*, později (od roku 1932) byl zvolen název *V Dolním poli*.⁴⁰

Původně bylo mezi lety 1923–1924 postaveno 30 domů obsahujících 30 bytových jednotek ve čtyřech blocích, za využití tří stavebních typů (A, B, L). Celek dobře zachycuje situační plán, dochovaný v Archivu Brněnských vodáren a kanalizací (dále jen BVK) (obr. 6).⁴¹ Jednotlivé typové domy se lišily vnitřními dispozicemi a pořizovací cenou, nabídka bydlení v městské kolonii tak byla schopna vyjít vstříc širšímu spektru čekatelů. Průměrná zastavěná plocha jednotlivých domků čítala okolo 55 m².⁴² Popisujeme-li původní podobu kolonie od severu k jihu (tedy od zastávky MHD Maloměřický most směrem k ulici Baarovo nábreží), vypadala její kompozice takto:

I. blok – autor Karel Kotas – 1 šestidům (souvislý řadový blok) typu B-A-A-A-B (tj. 6 domů obsahujících 6 bytových jednotek) (obr. 7).⁴³

II. blok – autor Bohuslav Fuchs – 5 dvojdomů typu L-L-L-L-L (tj. 10 domů obsahujících 10 bytových jednotek) (obr. 8).⁴⁴

III. blok – autor Karel Kotas – 2 čtyřdomy typu B-A-A-B + B-A-A-B (tj. 8 domů obsahujících 8 bytových jednotek) (obr. 9).⁴⁵

■ Poznámky

33 Drážďany, Gartenstadt Hellerau, Am Schänkenberg 4–26, blok řadových rodinných domů typu „T 2“, Heinrich Tessenow, 1910.

34 Brno-Masarykova čtvrť, Lerchova 291, 294, 295, 297, 298, 300/2a, 4, 4a, 6, 6a, 8, Jindřich Kumpošt, 1926, typové rodinné domy – 3 dvojdomy spojené v řadovém bloku. Původně kompaktní vzhled bloku je v současnosti narušen různobarevností jednotlivých fasád. Jindřich Kumpošt navrhl již mezi lety 1921–1922 rodinné domy pro *Obecně prospěšné stavební a bytové družstvo zaměstnanců Úrazové pojišťovny dělnické Domicilium* (Brno-Černá Pole, Fišova 2–20, Schodová 13–19, Martinkova 2–10, Černopolní

55–67). Kudělka se zmiňuje o Kumpoštových projektech typových rodinných domů v rámci akce 1000 domků pro Slatinu (1922). Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35, pozn. 92.

35 Pro Stavební družstvo *Na Vyhliďce* navrhl Jindřich Kumpošt také sousední velkoryse koncipované obytné bloky vymezující Vaňkovo náměstí (Brno-Masarykova čtvrť, Vaňkovo náměstí 569–572, 289, 290, 2/1–7). Jejich výstavba byla součástí téže stavební akce jako zmiňované typové RD. MZA, fond C 11 Krajský soud civilní Brno, Firemní agenda, kart. 588, sign. Dr XIV, stavební a bytové družstvo Na vyhlídce, 1925–1951. Blažek (pozn. 31), s. 386–397.

36 V přízemí se nacházel obytný pokoj orientovaný do ulice a kuchyň propojená s komorou, vedoucí do malé zadní zahrádky. Na vstupní chodbu navazovalo vlevo schodiště do patra, pod nímž se nacházela toaleta, jejíž kulaté okénko je patrné na fasádě průčelí. V patře byly umístěny dva pokoje, lázeň a šatna.

37 Archiv BVK, ul. Dolnopolní, plánová dok. se zakreslením přípojek a domovního vodovodu, datovaná k 20. 9. 1924. Dobová identifikace stavby: *Malé rodinné domy*, stavěné Zemským hlavním městem Brnem, stavební skupina I, stavební místo 1.

38 Archiv BVK, ul. Dolnopolní, odkazy na stavební policejní povolení ke stavbě rodinných domů ze dne 29. 12. 1923, č. 218.481/23/P až č. 218.510/23/P.

39 Žádosti o připojení k městskému vodovodu pro všechny domy byly podány 15. 9. 1924, během října 1924 byly vodovodní přípojky vybudovány a bezprostředně poté domy obydleny. Archiv BVK, ul. Dolnopolní, žádosti správě městských vodáren o připojení vodovodní přípojkou.

40 Vývoj názvů ulice Dolnopolní: od roku 1926: *Husova*, 15. 03. 1932: *V dolním poli*, 17. 03. 1939: *Im unteren Feld – V dolním poli*, 10. 05. 1945: *V dolním poli*, 25. 09. 1946 až dosud: *Dolnopolní*. Viz heslo *Dolnopolní*, in: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_ulice&load=933, vyhledáno 1. 4. 2021.

41 Archiv BVK, ul. Dolnopolní, Dolnopolní 469/37, situační plán kolonie městských rodinných domků, Maloměřické nábreží, *Husova*.

42 U typu A byla zastavěná plocha 55,31 m², u typu B 56,61 m², u typu L 55,34 m². Výměry zahrad byly u domů typu A, B 60–120 m², znatelně větší zahrady měly domy typu L 160–380 m². Archiv BVK, ul. Dolnopolní, výměry domů a zahrad uváděné v žádostech správě městských vodáren o připojení vodovodní přípojkou. Kolonie byla postavena nákladem 1 334 222, 23 Kčs. Průměrná cena jednoho domu byla 44 474, 07 Kčs. Holubová (pozn. 5), s. 137.

43 Brno-Maloměřice, Dolnopolní 469/37, 470/39, 471/41, 472/43, 473/45, 474/47.

44 Brno-Maloměřice, Dolnopolní 475/49, 476/51, 477/53, 478/55, 479/57, 480/59, 481/61, 482/63, 483/65, 484/67.

45 Brno-Maloměřice, Dolnopolní 485/69, 486/71, 487/73, 488/75, 489/77, 490/79, 491/81, 492/83. V současnosti z tohoto III. bloku stojí pouze polovina – tj. jeden čtyřdům: Dolnopolní 485/69, 486/71, 487/73 a 488/75.



7



8



9

Obr. 7. Karel Kotas, šestidům (blok I), Brno, Dolnopolní 37–47, 1923–1924, fotografie z doby po dokončení, Národní galerie Praha, Sb. arch., inv. č. AF 149.

Obr. 8. Bohuslav Fuchs, pět dvojdomů typu L (blok II), Dolnopolní 49–67, 1923–1924, fotografie z doby po dokončení. Archiv města Brna (dále jen AMB), fond U 5, sign. XIX d 6 (výřez).

Obr. 9. Karel Kotas, dva čtyřdomy (blok III), Brno, Dolnopolní 69–83, 1923–1924, fotografie z doby po dokončení, signováno Arch. K. Kotas 1924, MuMB-ODA, inv. č. 211.619.

IV. blok – byl postaven k uliční řadě kolmo – autoři Bohuslav Fuchs a Karel Kotas – 1 dvojdomů typu L-L, jeden dvojdomů typu B-B a 1 dvojdomů typu L-L (tj. 6 domů obsahujících 6 bytových jednotek) (obr. 10, 11).⁴⁶

Maloměřická kolonie bohužel není dochována v původním rozsahu. Část dřívějších domů podlehlá demolicí při stavbě stávajícího silničního mostu (součást tzv. velkého městského okruhu) přes řeku Svitavu v 80. letech 20. století. V současnosti tak stojí pouze blok I., II., a polovina III. bloku.⁴⁷

Kolonie byla chápána jako kompaktní rezidenční celek, jehož celistvé vyznění podtrho-

ly jednotně řešené zídky a ploty předzahrádek z neomítaného režného zdiva. Mezi masivními kvadratickými sloupky ohraničujícími jednoduché dřevěné branky probíhaly úseky zídek, jejichž horní část byla dekorativně perforována. Původní zídky jsou dodnes z větší části dochovány a tvoří cennou součást estetického účinku zdejší zástavby.⁴⁸

Dojem umocňuje také parková úprava středního bloku ulice, kdy byla před zídky předzahrádek dvojdomů typu L doplněna výsadba veřejné zeleně, sestávající ze stříhaných živých plotů, lemujících obdélné travnaté úseky s výsadbou stromů (převážně bříz). Stříhané živé ploty tvořily výklenky, v nichž byly v minulosti osazeny lavičky. Za silniční komunikací byl připojen další široký pruh trávníku lemující spolu s pásem šeríkových keřů a lipovou alejí břeh řeky Svitavy. Tato dodatečná parková úprava vznikla zřejmě v 50. letech 20. století, její autor není znám (obr. 12, 13).⁴⁹ Vhodně doplnila eleganci meziválečné architektury a díky ní tak v současnosti Dolnopolní patří mezi ulice, u nichž byl ideál zahradních měst ve smyslu „bydlení v zeleni“ téměř naplněn. Nevíme, zda plán parkové úpravy nejbližšího okolí domů nebyl již součástí původního Kotasova a Fuchsova konceptu, spíše se však jedná až o mladší autorský vklad dosud neznámého zahradního architekta.

■ Poznámky

46 Brno-Maloměřice, Dolnopolní 493/85, 494/87, 495/89, 496/91, 497/93, 498/95. V současnosti tento IV. blok neexistuje. Jeho podobu dobře zachycuje historická fotografie AMB, fond U 5 Sbírka fotografií (dále jen AMB U 5), sign. XIX d 4, jeho část pak také fotografie AMB U 5, sign. XIX d 5.

47 Brno-Maloměřice, ulice Dolnopolní 469–484/37–75. GPS 49°12'50.987"N, 16°38'30.593"E.

48 Skutečnost, že původní oplocení navrhli architekti kolonie a jeho formě byla věnována značná pozornost, dokládají dochované detailní plány Bohuslava Fuchse k oplocení kolonií družstva Rodina v ul. Míčkově či v Žabovřeskách (viz MuMB-ODA, inv. č. 221.404, 221.405, 221.406, 221.443). Detailní plány oplocení pro ul. Dolnopolní nebyly zatím nalezeny.

49 Na fotografii ul. Dolnopolní z archivu autorky z léta 1954 ještě parková úprava chybí (Brno, ul. Dolnopolní, dům 478/55, zřejmě léto 1954, soukromý archiv autorky). Situaci těsně po výsadbě zachycují dvě nedatované fotografie z 2. pol. 50. let (Brno, ul. Dolnopolní, domy typu L, nedat., foto Jan Štenc. Repro: Kudělka 1970 (pozn. 1), obr. 9 a AMB U 5, sign. XIX d 6). Fotografie z roku 1962 již parkovou úpravu zachycuje, břízy už jsou vzrostlé, je také patrný asfaltový povrch komunikace a dlažba chodníků. (Brno, ul. Dolnopolní, domy typu L, nedat., Repro: Brno 1900–1945. Cesta k nové architektuře (kat. výst.), Dům umění města Brna, Brno 1962.)



10



11



12



13



14

Obr. 10. Karel Kotas–Bobuslav Fuchs, kolonie rodinných domů, Brno, Dolnopolní 37–95, 1923–1924, celkový pohled od jihu z pravého břehu Svitavy, včetně již neexistujících domů č. 77–95 (druhá polovina bloku III a blok IV), fotografie z doby po dokončení. AMB U 5, sign. XIX d 4.

Obr. 11. Karel Kotas–Bobuslav Fuchs, kolonie rodinných domů, Brno, Dolnopolní 37–95, 1923–1924, celkový pohled od jihu, v centru snímku již neexistující dům č. 85, fotografie z doby po dokončení. AMB U 5, sign. XIX d 5.

Obr. 12. Brno, Dolnopolní 49–67, pohled na rodinné domy typu L s dodatečnou parkovou úpravou, 50. léta 20. stol. AMB U 5, sign. XIX d 6.

Obr. 13. Brno, Dolnopolní 49–67, pohled na ulici se vzrostlými březami, asfaltovou komunikací a vydlážděnými chodníky, 1962. Reprofoto: Cesta k nové architektuře (pozn. 49).

Obr. 14. Obyvatelé domu Dolnopolní 55 na ulici před svým domem (Ludmila Kubičková roz. Láníková se syny), zřejmě léto 1954. Archiv autorky.

V archivních pramenech lze dohledat údaje o všech čekatelích novostaveb rodinných domů v ulici Dolnopolní. Z informací o zdejších obyvatelích lze s jistotou usoudit, že se nejednalo o „dělnickou kolonii“, ale předměstskou zónu privátního bydlení, cílenou na příslušníky české střední třídy. Obyvateli nové ulice se tak stali převážně čekatelé z řad živnostníků, úředníků, učitelů a inteligence. Patřily mezi ně také některé významné osobnosti, např. architekti Václav Roštlapil (1901–1979), (Dolnopolní 489/77) a Karel Láník (1886–1956), (Dolnopolní 478/55), (obr. 14) nebo ředitel brněnské hvězdárny, vysokoškolský profesor prof. RNDr. Oto Obůrka, CSc. (1909–1982), (Dolnopolní 488/75).⁵⁰

Ze třiceti majitelů nových domů bylo 28 národností české a 2 národnosti německé. Těmto dvěma brněnským Němcům byly domy po roce 1945 na základě dekretů prezidenta republiky konfiskovány.⁵¹ U některých domů se jejich majitelé často střídali, v dalších však žijí příslušníci téže rodiny již čtvrtou generací.

Domy typu A, B Karla Kotase

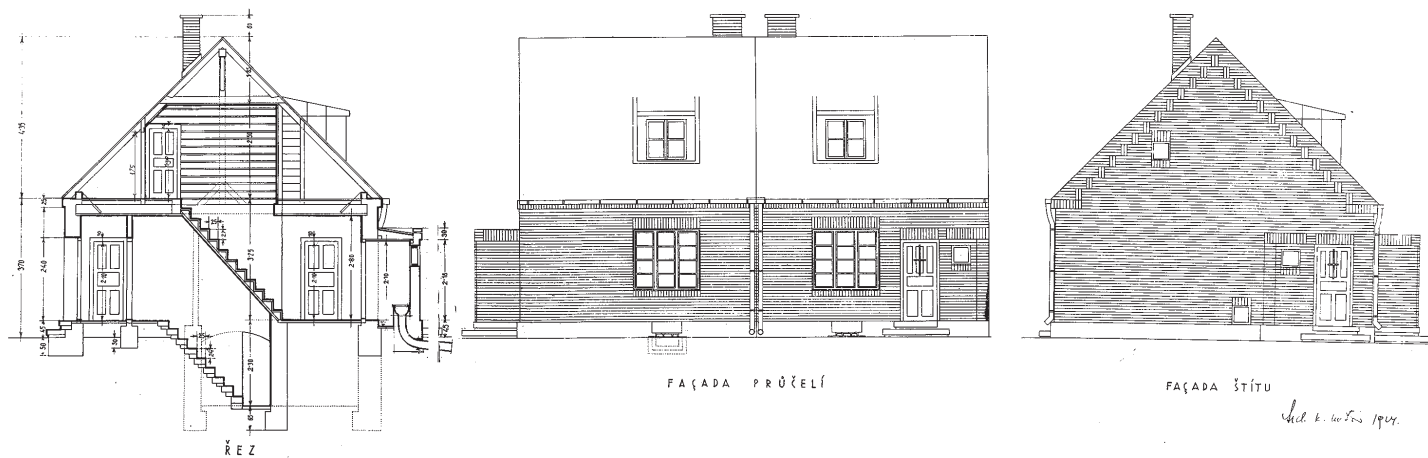
Karel Kotas pro maloměřickou kolonii rozpracoval dva typy malometrážních řadových domků označených jako typ A a typ B (obr. 15, 16).⁵² Jednotlivé bloky dvojdomů, čtyřdomů a šestidomů pak vznikaly aditivním sestave-

■ Poznámky

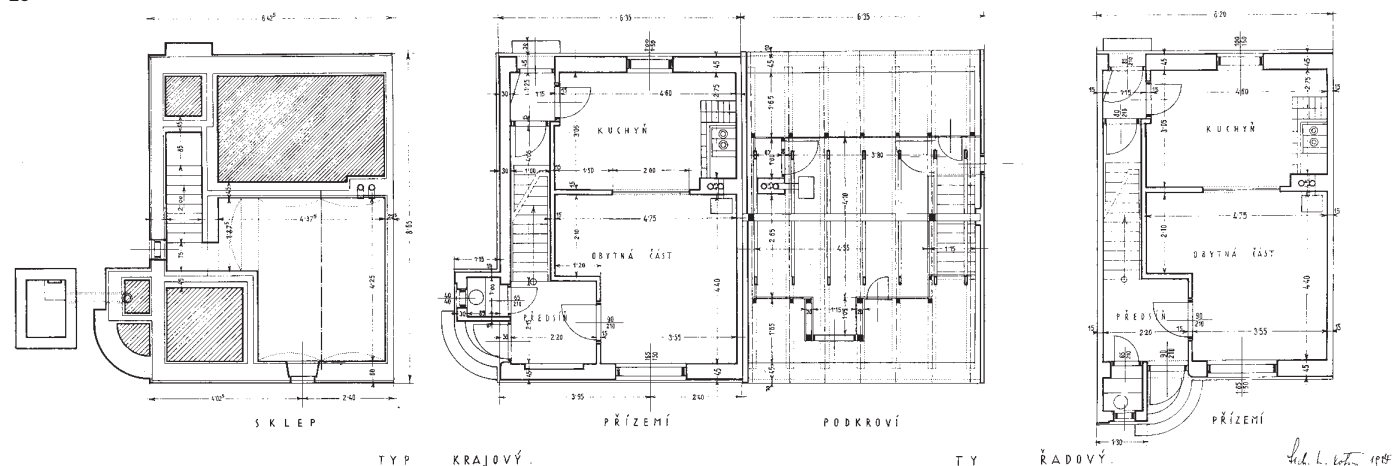
⁵⁰ Heslo prof. RNDr. Oto Obůrka, CSc., in: *Internetová encyklopedie dějin Brna* [online]. Dostupné z: https://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=9716, vyhledáno 1. 4. 2021.

⁵¹ Albert Wanisch (Dolnopolní 4471/41) a Robert a Hedvika Fitzmayerovi (Dolnopolní 476/51). Domy byly konfiskovány 18. 5. 1946, od 25. 4. 1951 byly ve vlastnictví nových majitelů (Dolnopolní 4471/41 Mířková Marie; Dolnopolní 476/51, Cupáková Františka). Archiv BVK, ul. Dolnopolní, Opis ve věci zavedení národní správy Národního výboru zemského hlavního města Brna, referátu pro zajištění majetku osob státně nespolehlivých ze dne 18. 5. 1946.

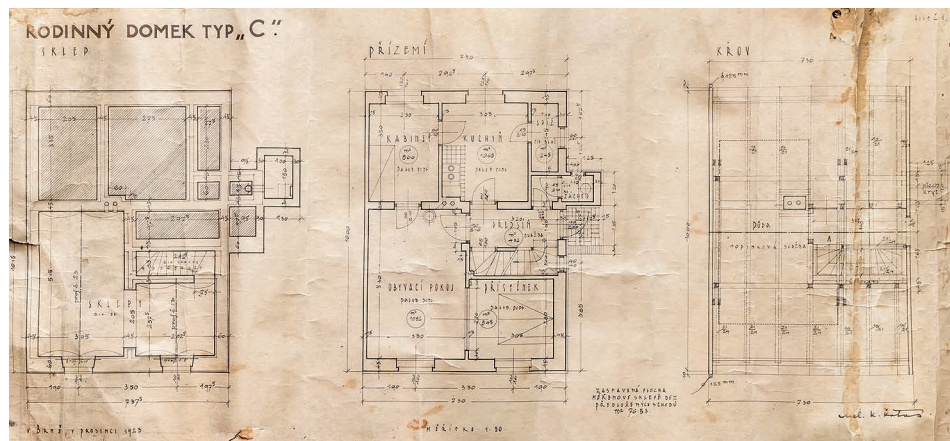
⁵² Signované a datované plány jsou uloženy v Archivu BVK a ve sbírkách MuMB-ODA. Viz pozn. 13.



15



16



17

Obr. 15. Karel Kotas, plány rodinných domů typu A a B pro kolonii na ul. Dolnopolní, řez a pohledy, signováno Arch. K. Kotas 1924. MuMB–ODA, inv. č. 210.568.

Obr. 16. Karel Kotas, plány rodinných domů typu A a B pro kolonii na ul. Dolnopolní, půdorysy, signováno Arch. K. Kotas 1924. MuMB–ODA, inv. č. 210.567.

Obr. 17. Karel Kotas, rodinný domek typ C, půdorys, prosinec 1923, signováno Arch. K. Kotas. Archiv autorky.

ním typů A a B, jež se od sebe lišily především rozdílným řešením vstupních prostor. Typ A byl středovým řadovým domem, který měl vstup umístěn zepředu z předzahrádky a těleso záďveří bylo připojeno přímo k uličnímu průčelí. Domy typu B byly vždy koncovými stavbami bloku a vcházelo se do nich z boku – vstupy byly situovány v boční štítové zdi. Existuje také dosud neznámý plán Karla Kotase malého domu typu „C“, datovaný v prosinci 1923 (obr. 17).⁵³ Je možné, že se jednalo o Kotasův typ, určený do středního bloku maloměřické kolo-

nie, který však nebyl realizován a byl nahrazen Fuchsovým domem typu L. Kotasův dům typu C je v půdoryse a koncepci řešení obdobně jako jeho typ B. Má však o něco větší zastavěnou plochu (76,53 m²) a diferencovanější vnitřní prostory.

Přízemní domy s obytným podkrovím jednoduchého podélně orientovaného obdélného půdorysu měly společnou střechu a štítové zdi, což významně snížilo stavební náklady a zlevnilo jejich budoucí energetickou režii. Zatímco u tradičních venkovských domů mívalo podkroví výlučně hospodářskou funkci (uskladnění sena, chod domácího zvířectva apod.), zde dochází ke konverzi na obytnou funkci pomocí použití střešních vikýřů s vikýřovými okny. Siluetu bloku tak definovala vysoká sedlová střecha s pálenou krytinou a okapnicemi orientovanými souběžně s ulicí, jejíž rozlehlá plocha byla členěna vikýři krytými šikmými pultovými stříškami. Signifikantním prvkem Kotasovy architektury byly jednotně provedené fasády

■ Poznámky

53 Karel Kotas, rodinný domek typ „C“, půdorys, datován v Brně, v prosinci 1923, signováno Arch. K. Kotas, archiv autorky.



18

Obr. 18. Brno, Dolnopolní 69–75, rodinné domy, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Obr. 19. Willem M. Dudok, Nizozemí, Hilversum, skupina rodinných domů. Reprofoto: Alois Kubiček, W. M. Dudok, Styl IV, 1923–1924, s. 99–105.



19

z rezného zdiva. Jednotvárnost, které Kotas docítil užitím lícových cihel a barevně korespondující střešní pálené krytiny, byla ozvláštněna pouze sledem střešních vikýřů a různými variacemi vstupních prostor. Variabilita řešení vstupů tak rozrušovala monotónní hmotu hladkých fasád a jednotlivé bloky opticky rytmizovala. Výraznými autorskými prvky byly také kazetové vstupní dveře s vertikálním světlíkem krytým kovanou mříží a velká, téměř čtvercová okna hlavního obytného pokoje, členěná na malé tabulky.⁵⁴ Pro Kotase bylo typické také barevné řešení, kdy červené cihel kontrastovala se zářivě bílým nátěrem oken a dveří (obr. 18).

Vnitřní dispozice byly řešeny velmi utilitárně. Ze zádveří se vstupovalo do malé předsíně čtvercového půdorysu s přilehlým WC. Z předsíně, odkud se vcházelo do obytných prostor, vedly schody do sklepa (domy byly částečně podsklepeny) a do podkroví. Hlavní obytný pokoj v přízemí byl orientován do ulice a z něj se širokým průchodem vstupovalo do kuchyně, směřující do zahrady. Minimální využití dělicích příček nebo dveří zajistilo prostoru velkou variabilitu a vzdušnost, a v mnohém tak Kotasův interiér přibližovalo v současnosti oblíbeným dispozičním řešením. V obytném podkroví byla jedna ložnice (na plánech kvůli prezentaci malometrážního charakteru navrhované novostavby označovaná jako komora) a půda. V předsíni byla položena cihelná dlažba, v pokojích a kuchyni tzv. *lodová podlaha*, z desek ze smrkového dřeva. V domech chyběla koupelna (tehdejší terminologií *lázeň*), hygienické zázemí bylo redukováno na malé WC ve vstupní části. Vybavení kuchyně tvořil kachlový sporák,

kolem nějž byla položena dlažba a dřez s tekoucí vodou. V obytných pokojích se vytápělo kamny.

Domy kolonie na Dolnopolní patřily mezi první samostatné realizace Karla Kotase a v mnohém předjímají jeho budoucí tvorbu. Jakkoli zde můžeme do jisté míry vnímat určitou nejistotu začínajícího tvůrce, zdejší stavby bezpochyby vykazují invenční přístup, osobitost projevu i originalitu technických řešení, jež Kotase právem vynesly mezi přední české architekty meziválečné éry. Střízlivý, až puristický vzhled, kdy z monochromatické plochy průčelí v rytmickém sledu vystupují pouze kvadratická tělesa zádveří a střešních vikýřů, naznačuje autorovo odchýlení se od tradičnějších výrazových prostředků Kotěrovy školy a důrazně manifestuje jeho příklon k progresivním trendům.⁵⁵

Již na této rané realizaci můžeme pozorovat zárodek pro Kotase příznačných vrstvených fasád a jeho sympatie k ušlechtilému materiálu červeného rezného zdiva, které s oblibou využíval i na svých dalších stavbách.

Pro formální řešení Kotasových domů byl bezesporu klíčový vliv soudobé moderní holandské architektury.⁵⁶ Její neotřelá působivost inspirovala české architekty již před 1. světovou válkou, a stejně tak i po ní. Čeští studenti architektury jezdili do Holandska na exkurze či studijní pobyty a tamější architekti patřili mezi časté hosty přednáškových cyklů v Praze i v Brně.⁵⁷ Ukázky jejich tvorby byly pro zdejší stavitele běžně dostupné i formou fotografií a článků publikovaných v časopisech.

Architekty činné v Brně počátkem dvacátých let patrně nejvíce ovlivnili reprezentanti tzv. Amsterdamské školy,⁵⁸ zejména tvorba jejího hlavního představitele, Willema Marinuse Dudoka.⁵⁹

Tvůrčí období zřetelně ovlivněné holandskou architekturou lze sledovat téměř u všech kolegů z oddělení architektury Stavebního úřadu. Holandskou inspiraci tak odkrýváme nejen v díle

■ Poznámky

54 Okna Kotasových domů A a B a Fuchsových domů L tak tvarově korespondovala. Na pohledech, jež jsou součástí původních Kotasových plánů (viz MuMB-ODA, inv. č. 210.568), jsou okna členěna na 12 tabulek. Podle hist. fotografií domů po dokončení měla okna 9 tabulek. Na průčelí všech Kotasových domů jsou v současnosti okna vyměněna za novodobá (plastová), různou měrou vycházející z původního tvarosloví.

55 „Formu a tvarosloví zmíněných domků je možno přimárně chápat jako odklon od Kotěrova školení a od pražského architektonického dění.“ Cit.: Holubová (pozn. 5), s. 104.

56 Srov. Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.

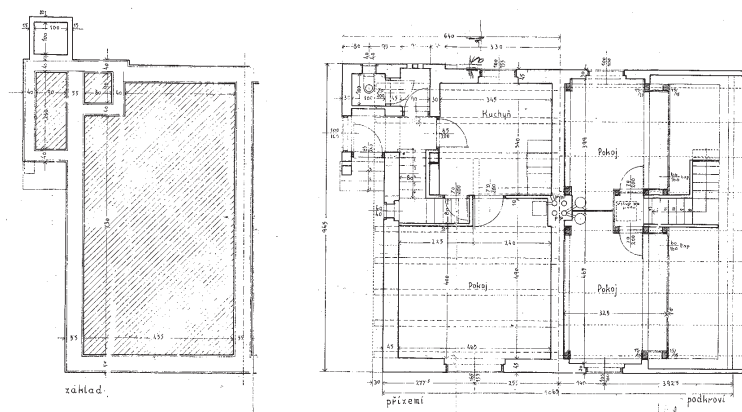
57 Na pozvání Devětsilu v Brně na podzim roku 1924 přednášeli Hendrik P. Berlage a Theo van Doesburg z Holandska, společně s Jacopem J. P. Oudem. Ten se stal hostem i dalšího cyklu přednášek v letech 1924–1925, uspořádaného Klubem architektů v Praze a Brně pod názvem *Za novou architekturu*. Mezi přednášející patřili Walter Gropius, Le Corbusier, Amédée Ozenfant, Adolf Loos aj. Přednášky zahraničních osobností doprovázely příspěvky domácích architektů Oldřicha Starého, Karla Teigehe, Oldřicha Tyla a Jana Víška. Holubová (pozn. 5), s. 42. Viz též Miroslav Pavel, *Vztahy československé a nizozemské architektonické avantgardy v první polovině 20. století a role Congrès International d'Architecture Moderne (CIAM) v těchto vztazích* (rigor. práce), FF UK, Praha 2012.

58 *Amsterdamská škola* je termín označující skupinu architektů volně sdružených kolem časopisu *Wendingen* (Směry), jenž byl založen v Amsterdamu roku 1910. Tito architekti vytvářeli ideovou opozici vůči Henriku Petru Berlagemu (1856–1934) i proti konstruktivismu skupiny De Stijl. V českém prostředí jejich myšlenky rezonovaly především v prostředí žáků Jana Kotěry, k jejichž poslední generaci Karel Kotas patřil.

59 Willem Marinus Dudok (1884–1974), nizozemský architekt, hlavní představitel tzv. Amsterdamské školy. Na počátku své kariéry působil ve městě Hilversum, kde se stal roku 1928 městským architektem a kde také realizoval řadu svých staveb. Od r. 1934 působil v Haagu.



20



22

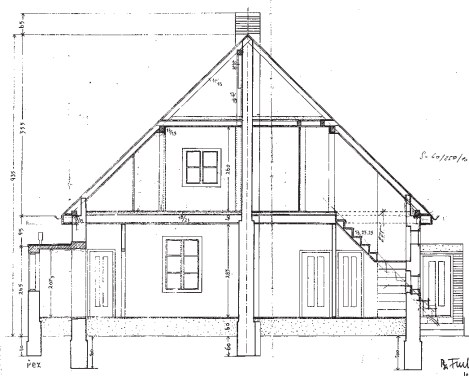
Obr. 20. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu typu L pro kolonii na ul. Dolnopolní, pohledy. MuMB-ODA, inv. č. 221.411.

Obr. 21. Brno, Dolnopolní 65–67, uliční průčelí, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Obr. 22. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu typu L pro kolonii na ul. Dolnopolní, půdorys a řez, signováno B. Fuchs 1923. Archiv autorky.



21



V některých dřívějších textech bylo v případě Kotasových domů na Dolnopolní poukazováno také na bezprostřední inspiraci lidovou architekturou.⁶⁷ Ta se rovněž nedá zcela vyloučit, nebyla však v žádném případě tak přímočará. Určité spojitosti se stavbami lidové architektury lze spatřovat na základě užití prosté podélné dispozice a sedlové střechy, tedy hmotových fo-

63 *Styl. Měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst.* Časopis vydávaný v letech 1909–1913 a 1920–1938 Spolkem výtvarných umělců Mánes.

64 Alois Kubíček, W. M. Dudok, *Styl IV*, 1923–1924, s. 99–105.

65 Markéta Holubová ve své diplomové práci postuluje ještě hypotézu o inspiraci „výrazně profilovanými domky“ Pieta Kramera (1881–1961) a Cornelia Jouke Blaauwa (1885–1947). Holubová (pozn. 5), s. 33–34. Přímá inspirace se však v tomto případě na rozdíl od domů z kolonie v Hilversumu nejvíce jako průkazná. Srov. také: Piet Kramer, C. J. Blaw, *dělnická kolonie, dobová fotografie*, in: *Styl III*, 1922–1923, s. 96.

66 Viz rozsáhlé realizace obytných komplexů W. M. Dudoka v Hilversumu z let 1915–1924 (a další), které jsou přehledně shrnuty na stránkách Dudok Architectuur Centrum v Hilversumu. Dostupné online: <https://www.dudokarchitectuurcentrum.nl/architectuur/werken-van-dudok/woningbouw/>, vyhledáno 22. 2. 2021. Formálně blízké Dudokově architektuře jsou např. také domy architekta Jacoba van Laren (1877–1953), realizované dle jeho projektů z roku 1920. Van Laren v Hilversumu vyprojektoval 71 rodinných domů sestavených v 26 blocích, v ulicích Frans Halslaan, Gijsbrecht van Amstelstraat, Rembrandtlaan, Van Ostadelaan a Vermeerlaan.

67 Pavel Šopák o inspiraci lidovouitekturou píše: Kotas tehdy přemýšlel o architektuře, „...jež by nebyla poplatná ani art deco, ani rondokukubismu, ani holandské architektuře, a kořenila by v samotné lidové inspiraci, převzaté příliš doslova.“ Cit.: Šopák 2004 (pozn. 23), s. 315. Viz též Holubová (pozn. 5), s. 34.

Karla Kotase, ale také u soudobých staveb Jindřicha Kumpošta,⁶⁰ Bohuslava Fuchse⁶¹ či Josefa Poláška.⁶² Výrazné strukturování hmot se zde pojilo s využitím expresivního působení pohledové cihly, kdy plochy rezného zdiva či cihelných pásů byly s oblibou uplatňovány na fasádách obytných i veřejných budov.

Několik článků k tématu holandské architektury otiskl rovněž časopis *Styl*.⁶³ Jedním z nich byl také text Aloise Kubíčka z roku 1923, věnovaný Willemu Marinusi Dudokovi, kde byly mimo jiné publikovány fotografie jeho staveb v nizozemském Hilversumu.⁶⁴ Na jedné z nich je patrný blok rodinných domů, formálně velmi podobný Kotasovým domům v ulici Dolnopolní (obr. 19). Je velmi pravděpodobné, že se Kotas v případě domů na Dolnopolní Dudokovými stavbami v Hilversumu přímo inspiroval.⁶⁵ Také další soudobé rodinné domy, budované pro středostavovské obyvatele Hilversumu, vykazují pozoruhodné formální konotace s Kotasovými domy v Maloměřicích.⁶⁶

■ Poznámky

60 Obklady z rezného zdiva uplatnil Jindřich Kumpošt u výše zmínovaných typových rodinných domů v ul. Lerchově, stejně jako např. u nájemních domů v ulicích Nerudově (Brno, Nerudova 322,323/8,10, nájemní domy Úrazové pojišťovny dělnické pro Moravu a Slezsko, 1921–1922) a Celní (Brno, Celní 17/5, městský nájemní dům s malými byty, 1922–1923). Vliv holandské architektury nachází v Kumpoštově díle pomyslný vrchol ve formách jeho vlastní rodinné vily (Brno, Barvičova 15/15, vlastní vila Jindřicha Kumpošta 1922–1924).

61 Mezi význačné projekty Bohuslava Fuchse z první poloviny 20. let nesoucí zřetelný vliv Amsterdamské školy patří zejména nerealizovaný soutěžní projekt na urbanistické řešení a stavbu hlavního výstavního pavilonu nového brněnského Výstaviště (1923), či budova brněnské Masné burzy (Brno, Masná 229/34, Masná burza, 1924–1926). Kudělka – Chatrný (pozn. 2), s. 20.

62 Josef Polášek byl v roce 1928 v Nizozemí na studijním pobytu, financovaném stipendiem Uměleckoprůmyslové školy. Později na základě svých zážitků vydal v Brně knihu *Holandské stavebnictví* (1931).



23



24



25



26



27

rem, které jsou pro venkovské stavitelství v některých oblastech skutečně charakteristické.

Realizace maloměřické kolonie byla chápána jako úspěšná a Kotas se díky ní v brněnském prostředí dobře uvedl. Bezprostředně po jejím dokončení tak získal dostatek příležitostí podílet se jako projektant na výstavbě velkých činžovních domů stavěných městem, státem nebo bytovými družstvy. Z let 1924–1925 se v Brně dochovala skupina Kotasových nájemních domů v ulicích Palackého, Antonína Macka a Tučkově, u nichž shledáváme rozpracování týchž formálních prostředků jako u kolonie na Dolnopolní. Hladké fasády nájemních domů Kotas oživil horizontálními pásy z režných cihel, a stejně jako u maloměřických domů použil princip vrstvení, kdy ze strohých ploch hladkých fasád vystupovala kompaktní tělesa válcovitých balkónů (ul. Palackého a Antonína Macka) či schodišťové věže (ul. Tučkova).

Domy typu L Bohuslava Fuchse

Domy typu L Bohuslava Fuchse byly samostatně stojící osově souměrné dvojdomy, s širokými štíty orientovanými do ulice, u nichž bylo použito ekonomicky výhodné řešení, kdy pod společnou sedlovou střechou byly situovány dvě zcela totožné, pouze zrcadlově obrácené bytové jednotky (obr. 20, 21, 22). Svou formou mohly evokovat typická moravská venkovská stavení, dispozice však již byly přizpůsobeny potřebám městských obyvatel. Vchod do domu byl situován v kvadratickém přístavku zádveří, připojenému k boční zdi. Na vstupní zádveří s přilehlou toaletou a spíží navazovala v přízemí kuchyně a velký obytný pokoj. Ten byl orientován do ulice a osvětlen velkým, téměř čtvercovým trojdílným oknem, členěným na devět

malých tabulek. Ze vstupních prostor vedlo jedenkrát zalomené schodiště do obytného podkroví, kde se nacházely dvě ložnice propojené úzkou chodbičkou s úložnými prostory (komorami či tzv. *půdičkami*) využívajícími prostor pod šikminou střechy.

Situování dvou obytných jednotek pod společný krov účelně zredukovalo náklady na výstavbu i následný energetický provoz, snaha o maximální úspornost si však vyžádala některá nepřilíhš ideální řešení v dispozici, jako byla průchozí kuchyně nebo velmi strmé schodiště do obytného podkroví.⁶⁸

V domech opět chyběla koupelna (*lázeň*), která již v této době patřila u novostaveb bytů či rodinných domů ke standardu. Její funkci tak zahrnovala kuchyně, v níž byla zpravidla umístěna samostatně stojící vana.⁶⁹

Základním konceptem Fuchsova typu L byla snaha o maximální jednoduchost. Volba sedlové střechy měla evokovat „prostotu“ venkovských staveb. Fuchs zde pracoval s na svou dobu radikálním pojetím zcela hladkého průčelí, členěného pouze dvěma dvojicemi asymetricky umístěných oken. Dodnes aktuální estetický účín byl dosažen nejjednoduššími možnými prostředky – plochou a otvorem.⁷⁰ Snaha o „jednoduchý vzhled“ maximalizující dobový ideál všem dostupného individuálního bydlení, oproštěného od zbytečné dekorativnosti staveb minulých období, byla hlavní ideou stojící za zvoleným řešením. Celková jednoduchost racionální koncepce a pronikavá tvarová oproštěnost byla signifikací programově vyhraněného radikalismu, nejen důsledkem snahy o minimalizaci rozpočtu. Je zajímavé, že dům typu L nemá žádné formálně blízké paralely v soudobém Fuchsově díle a zůstává tak v rámci skupiny

Obr. 23. Willem M. Dudok, Nizozemí, Hilversum, skupina rodinných domů. Reprofoto: Alois Kubiček, W. M. Dudok, *Styl IV*, 1923–1924, s. 99–105.

Obr. 24. H. Ouderdorp, Nizozemí, Hilversum, Ohmstraat 42, koncový dům bloku rodinných domů, hist. pohlednice, 1927.

Obr. 25. Heinrich Tessenow, návrh typizované kolonie rodinných domů, perspektivní pohled, nedatováno. Reprofoto: Schulte – Frohlinde – Lindner – Kratz (pozn. 79), s. 159.

Obr. 26. Heinrich Tessenow, rodinný dům Gustava Lehmannna, Dráždany, Gartenstadt Hellerau, Auf dem Sand 12, 1910–1911. Zdroj: Wikimedia (CC-BY-SA), dostupné z: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:AufdemSand12-DD.jpg>, vyhledáno 15. 9. 2021.

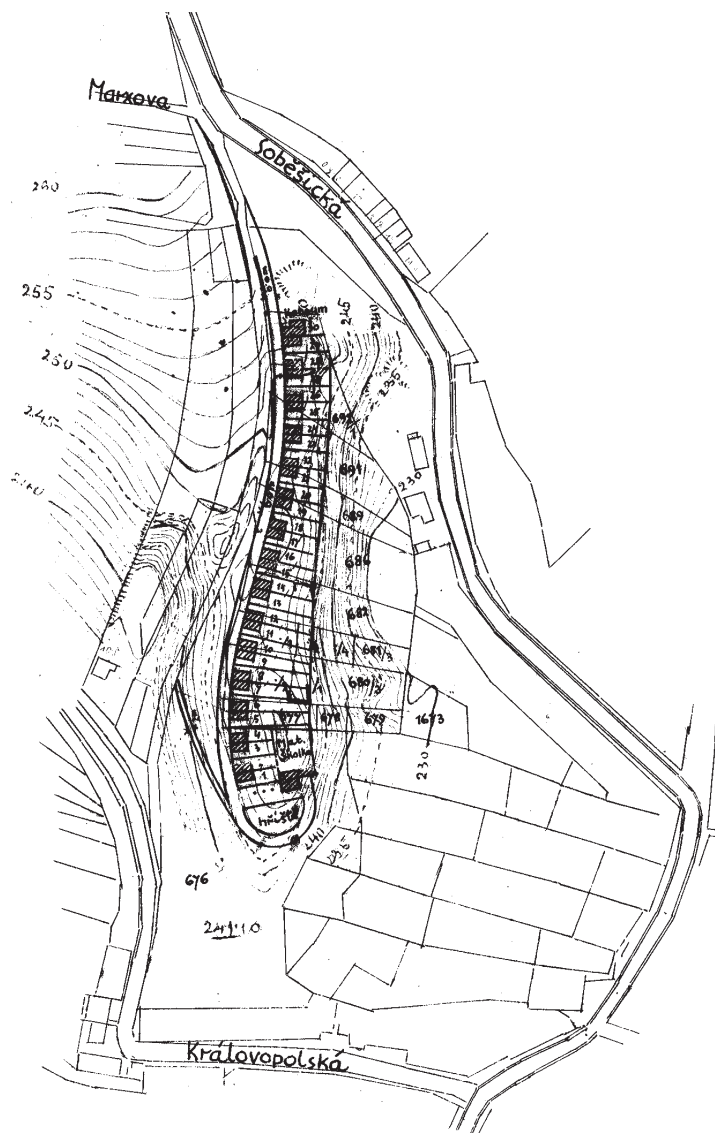
Obr. 27. Walter Kratz, rodinný dům, Německo, Kaulsdorf, nedatováno. Reprofoto: Schulte – Frohlinde – Lindner – Kratz (pozn. 79), s. 211.

■ Poznámky

68 Z těchto důvodů (příliš strmá schodištní komunikace a přístup do obytného pokoje přes kuchyň) hodnotil jako „méně zdařilé“ a „provozně ne zcela vyhovující“ Fuchsovy domy již Z. Kudělka. Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.

69 Technické zázemí tak bylo u některých z domů typu L rozšířeno již během 30. let. V roce 1936 byl u domů Dolnopolní 476/51, 477/53 a 480/59 přibudován směrem do zahrady obdélný přístavek z režného zdiva, kam byla nově umístěna kuchyň, s vanou a prádelnou. V prostoru původní kuchyně pak byl zřízen další obytný pokoj. Archiv BVK, ul. Dolnopolní, Dolnopolní 476/51, 477/53 a 480/59, rozšíření vodoinstalace, 1936.

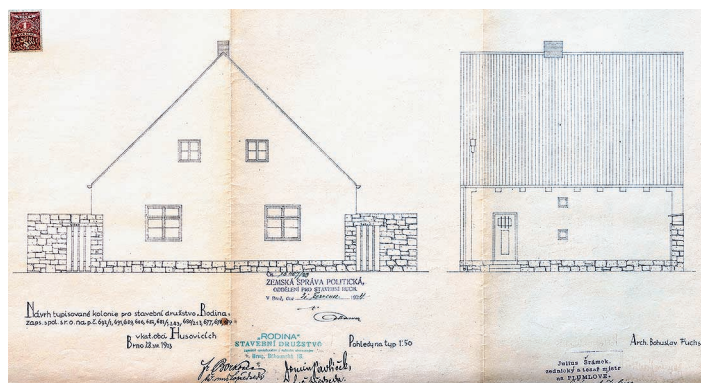
70 Srov.: Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.



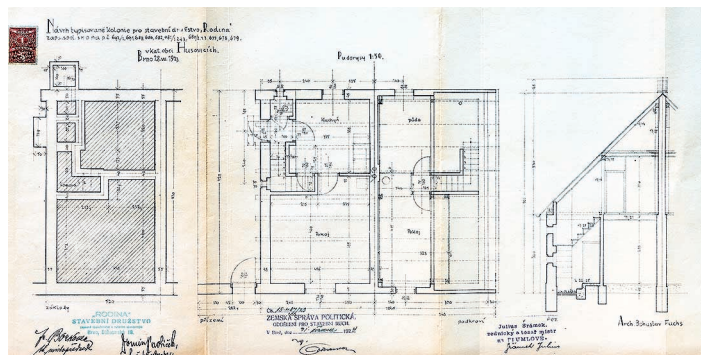
28



29



30



31

Obr. 28. Bohuslav Fuchs, návrh typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, situace 1 : 2880, Brno, Mičkova, značeno Arch. Bohuslav Fuchs, 28. 8. 1923. MuMB-ODA, inv. č. 221.403.

Obr. 29. Brno, ulice Mičkova, pohled od severu, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Obr. 30. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu pro typizovanou kolonii družstva Rodina v Husovicích, pohledy, 28. 8. 1923, značeno Arch. Bohuslav Fuchs. Moravský zemský archiv (dále jen MZA), fond B 40 III, kart. 6203.

Obr. 31. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu pro typizovanou kolonii družstva Rodina v Husovicích, půdorys a řez, 28. 8. 1923, značeno Arch. Bohuslav Fuchs. MZA B 40 III, kart. 6203.

Fuchsových staveb z 20. let jedinečným konceptem.

Fuchsovo bravurní urbanistické cítění prozrazuje promyšlená stranová orientace domů, jejichž obytné místnosti, orientované na ose jihovýchod–severozápad, byly po většinu dne dobře osluněny. Potřeba kvalitního osvětlení obytných místností byla počátkem 20. let aktuálním tématem soudobých diskusí architektů i teoretiků a patřila mezi hlavní požadavky, které měly obytné stavby nové doby splňovat.⁷¹

Na domě typu L lze ocenit řadu promyšlených detailů, které dodávají na síle jeho nadčasové eleganci. Patří mezi ně například roh uličního štítu, který je zdůrazněn plastickým přesahem, zatímco boční stěna domu se vstu-

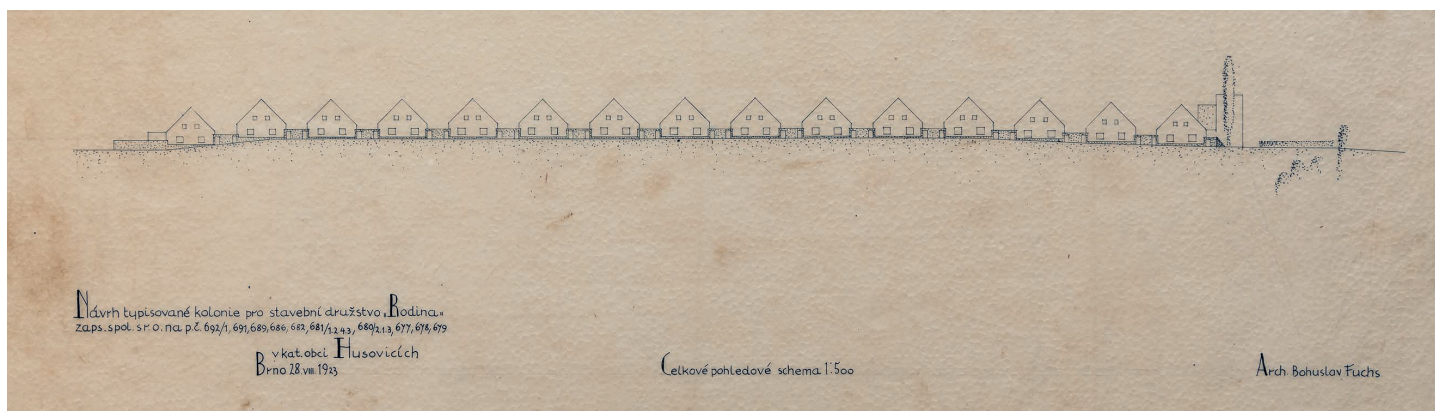
pem je za ním prostorově zanořena. Bohuslav Fuchs obecně věnoval velkou pozornost dotažení detailů svých staveb, jak dokazují např. prováděcí plány domovního vstupu a vchodových i interiérových dveří.⁷²

Co se týká formální analýzy Fuchsova typu L, je třeba brát v úvahu více variant eventuál-

■ Poznámky

71 „Otázka dobrého denního i večerního osvětlení všech místností je vůbec jednou z nejdůležitějších.“ Cit.: Jaroslav B. Svěček, Architekt Karel Kotas, *Horizont III*, 1929, s. 2–28. – Holubová (pozn. 5), s. 67.

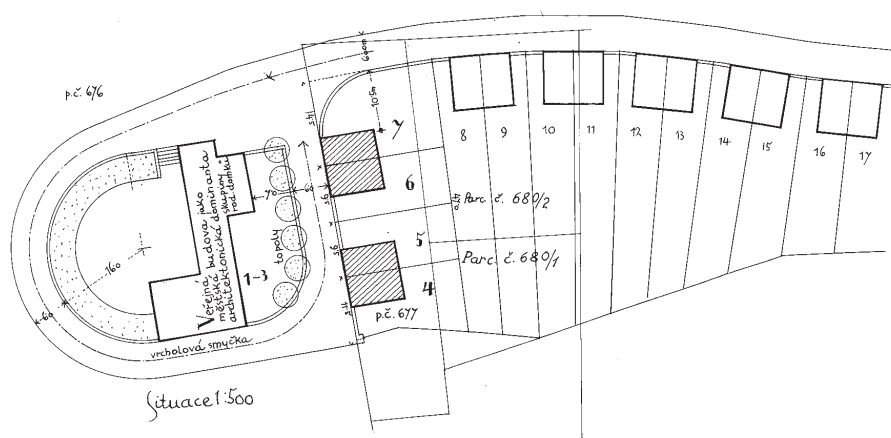
72 Bohuslav Fuchs, detail vstupu a dveří k domu typu L, leden 1924, signováno Arch. B. Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.444.



32

Obr. 32. Bohuslav Fuchs, návrh typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, perspektivní pohled, Brno, Míčkova, 28. 8. 1923, značeno Arch. Bohuslav Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.414.

Obr. 33. Bohuslav Fuchs, návrh veřejné městské budovy – architektonické dominanty typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, situace 1:500, Brno, Míčkova, listopad 1923, značeno Arch. Bohuslav Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.402.



33

ních inspiračních zdrojů. Nejpríměřším řešením by bylo obrátit pozornost opět ke kolonii Willema Marinuse Dudoka v Hilversumu, kde kromě bloků s podélnými dispozicemi, nacházíme také typ dvojdomu obráceného štítem do ulice (obr. 23).⁷³ Obdobně koncipované rodinné domy byly v místní architektuře vůbec mnohačetně zastoupeny (obr. 24).⁷⁴ Domy v Hilversumu tak mohly zaujmout Kotase i Fuchse a příběh ulice Dolnoplní tak mohl mít svůj počátek ve stejném inspiračním zdroji.⁷⁵

Snad ještě více průkazné formální analogie pro Fuchsovův dům typu L nalezneme v prostředí německé architektury, zvláště v díle německého architekta a v letech 1920–1926 profesora na uměleckoprůmyslové škole ve Vídni, Heinricha Tessenowa.⁷⁶ Velmi podobný koncept průčelí, jako Fuchsovy domy v ul. Dolnoplní měly některé Tessenowovy stavby pro zahradní město Hellerau v Drážďanech z let 1910–1911: např. typový rodinný dům “T 4” a zejména rodinný dům Gustava Lehmana na ul. Auf dem Sand 12, jehož průčelí je tvarově i proporčně téměř totožné, včetně řešení určujících stavebních detailů (obr. 26).⁷⁷ Je nanejvýš pravděpodobné, že přímou inspirací pro Fuchsovův návrh kolonie pro družstvo Rodina v ulici Míčkově, která vzniku maloměřické kolonie zřejmě těsně předcházela (viz dále), byla skupina (řada) malých typových rodinných domů typu “D-Zug”, orientovaných štítovými průčelími do ulice a spojených zanořenými vstupy situovanými při boční zdi, také v Hellerau, z roku 1922.⁷⁸ Obdobný koncept uliční

řady typových domů se štíty obrácenými do ulice a pojenými zídky předzahrádek, zobrazuje také Tessenowova kresba kolonie venkovských rodinných domů. (obr. 25).⁷⁹ Vzájemnou blízkost obou konceptů prozrazuje zvláště srovnání nově nalezeného Fuchsova celkového prospektu kolonie Míčkově (viz dále)⁸⁰ s těmito Tessenowovými pracemi.

Táž koncepce rodinného domu rezonuje také v tvorbě některých německých architektů a Fuchsových vrstevníků, např. v tvorbě Waltera Krätze.⁸¹ Jím projektované rodinné domy vycházející z německé lidové architektury měly obdobná štítová průčelí jako Fuchsovy stavby na Dolnoplní (obr. 27).⁸²

■ Poznámky

⁷³ Srov. Kubiček (pozn. 64), obrazová příloha článku.

⁷⁴ Srov. např. Nizozemí, Hilversum, Ohmstraat 42, koncový dům bloku rodinných domů, H. Ouderdorp, zřejmě 1927. Původní podobu domu zachycuje historická pohlednice z roku 1927, dostupná online: <https://hilversum-in-kaarten.clubs.nl/afbeeldingen/slideshowlarge/23033789/Bellstraat+1927.jpg>, vyhledáno 21. 3. 2021.

⁷⁵ Také Z. Kudělka byl mínění, že Fuchsovův typ vycházel z holandských předloh. Kudělka 1970 (pozn. 1), s. 35.

⁷⁶ Heinrich Tessenow (1876–1950), německý architekt, v letech 1913–1919 profesor na uměleckoprůmyslové

škole ve Vídni, 1920–1926 profesor na Akademii umění v Drážďanech, později působil v Berlíně. Marco De Michelis, Heinrich Tessenow 1876–1950. *Das architektonische Gesamtwerk*. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart 1991. – Alessandro Porotto, Discreet Aesthetics: Notes on Heinrich Tessenow's Architecture and Collective Housing, in: *Architectural Aesthetics. An Old Matter Revisited*, 2020, s. 31–48. Vliv Tessenowovy architektonické tvorby na B. Fuchse zmiňuje i Vladimír Šlapeta, viz Šlapeta (pozn. 3), s. 280.

⁷⁷ Drážďany, Gartenstadt Hellerau, typový rodinný dům “T 4”, Am Schänkenberg 21–23, 32–36, Am Pfarrlehn 14–16 a rodinný dům Gustava Lehmana, Auf dem Sand 12, Heinrich Tessenow, 1910–1911.

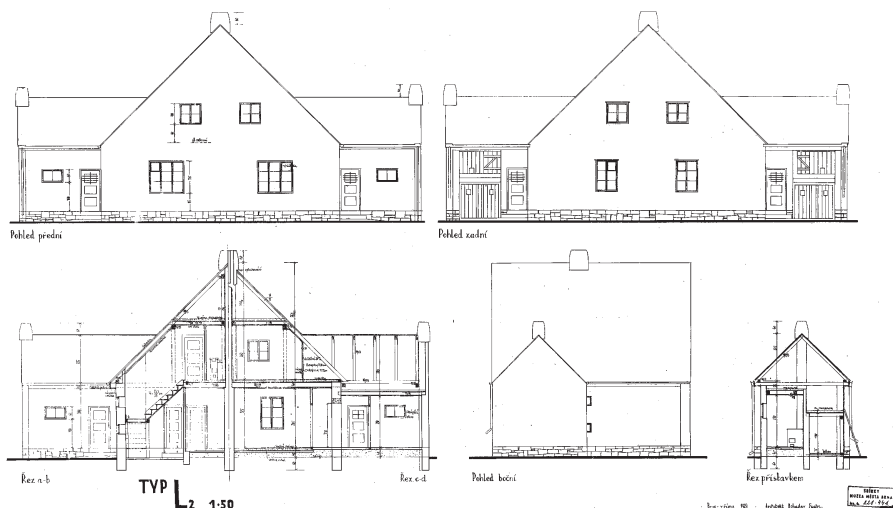
⁷⁸ Drážďany, Gartenstadt Hellerau, Moritzburger Weg 19–39, řada malých rodinných domů, Heinrich Tessenow ve spolupráci s Franzem Schusterem, 1922.

⁷⁹ Heinrich Tessenow, návrh typizované kolonie rodinných domů, perspektivní pohled (zřejmě nere realizováno, lokalita označeno jako “Tessenow” – neztotožněno), nedatováno, in: Julius Schulte-Frohlinde – Walter Kratz – Werner Lindner, *Die landschaftlichen Grundlagen des deutschen Bauschaffens. Der Osten*, München [1939/1940], s. 159.

⁸⁰ Bohuslav Fuchs, návrh typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, perspektivní pohled, Brno, Míčkova, 28. 8. 1923, MZA B 40 III, kart. 6204.

⁸¹ Walter Kratz (1899–1957), architekt narozený ve Vídni, působil na různých místech v Německu.

⁸² Např. rodinné domy Waltera Krätze v Markt Brandenburg, viz Schulte-Frohlinde – Lindner – Kratz (pozn. 79),



34

Další lokality domů typu L v Brně

Důležitou okolností pro genezi Fuchsova domu typu L je architektova rozsáhlá spolupráce se stavebním družstvem Rodina mezi lety 1922–1925. Fuchsův dům typu L totiž nenalezneme pouze v ulici Dolnopolní (jak je tomu v případě domů Karla Kotase), ale také v dalších brněnských předměstských lokalitách. Stavební družstvo Rodina, podobně jako řada dalších, v této době v Brně působících stavebních a bytových družstev si kladlo za cíl zajistit svým členům v období bytové krize levné a zdravé bydlení.⁸³ Ustanovující schůze proběhla 30. května 1922.⁸⁴ Nedlouho poté, po vyřešení finančního zabezpečení svých aktivit, družstvo zahájilo rozsáhlou stavební akci, při níž bylo postaveno 48 nových rodinných domů v lokalitách tří brněnských předměstí. Současne tak probíhala stavba družstevní kolonie čtrnácti rodinných domů v Masarykově čtvrti, typizované kolonie 26 domů v Husovicích v ul. Míčkově a skupiny 8 domů v Žabovřeskách. Na všechny tyto domy byla čerpána státní stavební podpora a družstvo je provádělo pod společnou administrativní agendou. Projektční a administrativní příprava běžela ve 2. pololetí roku 1923, v průběhu roku 1924 byly všechny domy realizovány. Družstvo si ke spolupráci zvolilo tehdy začínajícího architekta Bohuslava Fuchse, který se uplatnil jako projektant všech 48 novostaveb. Fuchs použil pozoruhodně vytříbená formální řešení, zejména co se týče souboru v Masarykově čtvrti, kde vytvořil několik originálních typových projektů (viz výše). Pro družstevní domy v Husovicích (v ul. Míčkově) a v Žabovřeskách v lokalitě pod Wilsonovým lesem (dnešní ul. Horákova a Šmejkalova) Fuchs využil tentýž typový dům (typu L) jako na Dolnopolní.

Zřejmě těsně před výstavbou městské kolonie na Dolnopolní, nebo téměř současně s ní, vznikla *kolonie typových rodinných domů pro*

stavební družstvo Rodina v ulici Míčkově v Brně Husovicích (obr. 28).⁸⁵ Byla umístěna na vrcholu zalesněného Husovického kopce, na okraji vilové části Štefánikovy čtvrti. Jednalo se o souvislou řadu třinácti dvojdomů typu L, seřazených na půdorysu mírné křivky, kopírující hranu kopce.⁸⁶ Umístění domů je urbanisticky velmi výrazné, neboť soubor, situovaný na vysokém ostrohu, vytváří nápadný pohledový prvek definující horizont na pomezí Husovic a Maloměřic expresivním pilovitým obrysem za sebou řazených sedlových střech (obr. 29). Z ulice Dolnopolní je tak pro pozorovatele na horizontu dobře viditelná řada domů va ulici Míčkově, a stejně tak z domů v ulici Míčkově se otvírá pohled na ulici Dolnopolní. Oba celky obdobných domů tak spolu přímo vizuálně komunikují a tato optická propojenost je pro pochopení Fuchsova urbanistického konceptu zásadní.

Návrhy domů pro ul. Míčkovu jsou datovány 23. srpna 1923 (obr. 30, 31) a jsou tedy nejstarší (původní) variantou tohoto Fuchsova typu v Brně. Srovnáme-li domy v Míčkově a Dolnopolní, zjišťujeme, že v Husovické kolonii byly provedeny celkově skromnější: V Míčkově ulici Fuchs použil mírně odlišnou variantu typu L,⁸⁷ v níž byla aplikována menší okna v přízemí i v podkroví,⁸⁸ chyběla také tělesa zádveří a vstupy byly prolomeny přímo ve štítové zdi (domy tak neměly spíží). V obytném podkroví byla místnost do ulice označena jako „komora“, protilehlá prostora jako „půda“.⁸⁹ Dvojdomy na Míčkově také nestály samostatně v zahradách, byly natěsnány velmi blízko u sebe a z ulice je navzájem spojovaly do souvislé řady vysoké zídky se vstupními brankami. Tyto zídky, stejně jako soklové podezdívky, byly navrženy z lomového kamene, fasády všech domů měly původně shodně provedenou hladkou bílou omítku.⁹⁰ Souvislá řada opticky propojených domů evokuje zmiňované typové domy

Obr. 34. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu typu L2, pohledy a řezy, říjen 1924, značeno *Architekt Bohuslav Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.441*.

■ Poznámky

s. 157 a 163, či v obci Kaulsdorf, viz Schulte-Frohlinde – Lindner – Kratz (pozn. 79), s. 209 a 211. Publikované záběry Kratzových interiérů prozrazují použití stejného typu okna, jaké Fuchs využil pro pokoje v obytných podkrovích domů typu L, viz Schulte-Frohlinde – Lindner – Kratz (pozn. 79), s. 217–220.

83 Podrobněji k činnosti stavebních družstev viz např. Pavla Cenková, V nové čtvrti. Stavby architekta Karla Látníka v Brně-Králově Poli ve 20. letech 20. století, *Zprávy památkové péče* LXXIX, č. 3, 2019, s. 245–260.

84 Družstvo Rodina existovalo poměrně krátkou dobu, mezi lety 1922–1932. Do konce roku 1932 byly všechny domy převedeny do osobního vlastnictví čekatelů a družstvo mohlo být zlikvidováno. MZA C 11, kart. 564, sign. Dr VII 173.

85 Brno-Husovice, Míčková 929-954/2-52, Bohuslav Fuchs, 1923–1924, typové rodinné domy typu L – 13 dvojdomů. GPS 49°13'1.103"N, 16°38'5.760"E. BAM (pozn. 4), heslo C359, s. 301.

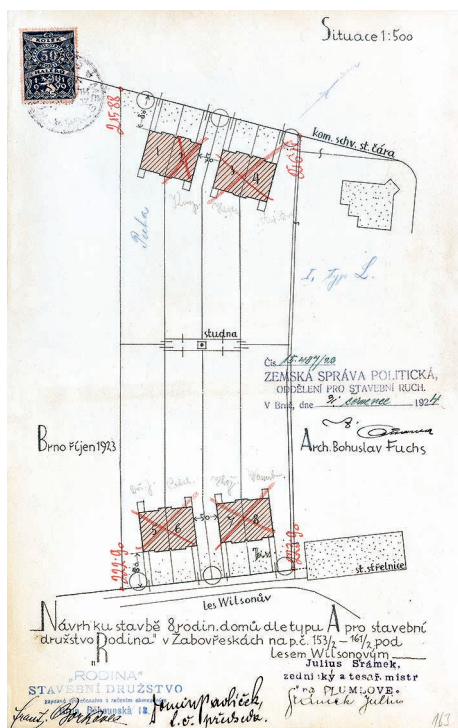
86 Celkový návrh zdejší kolonie B. Fuchs pro družstvo Rodina vypracoval 28. 8. 1923: Je dochován situační náčrtek (MuMB-ODA, inv. č. 221.401), celkový situační plán (Bohuslav Fuchs, návrh typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, situace 1 : 2880, Brno, Míčková, 28. 8. 1923, MuMB-ODA, inv. č. 221.403) a celkový perspektivní pohled (Bohuslav Fuchs, návrh typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, perspektivní pohled, Brno, Míčková, 28. 8. 1923, MuMB-ODA, inv. č. 221.414 a MZA B 40 III, kart. 6204). V pramenech k Míčkově jsou Fuchsovy domy označeny jako „bez typu“. Označení dům typu L se objevuje až u varianty použité v Žabovřeskách a v Maloměřicích.

87 Zastavěná plocha u domů v ul. Míčkově byla pouze 47, 87 m². Průměrný stavební náklad na jeden dům byl 22 000 Kčs.

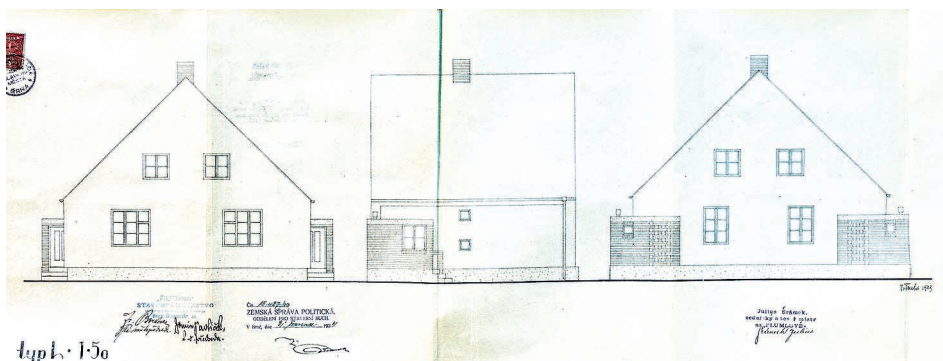
88 Okna v přízemí v ul. Míčkově byla čtyřkřídlá a měla rozměr 130 × 130 cm, okna v podkroví pak měla rozměr 80 × 80 cm.

89 Místnost označována jako komora však byla zcela jistě užívána jako ložnice, velmi brzy byly pro obytné účely adaptovány oba podkrovní prostory.

90 Na původních plánech domů v Míčkově z 28. 8. 1923 měly být zídky předzahradek vyzděny z lomového kamene. Na detailním prováděcím plánu ohradních zídek z 23. 4. 1925, jsou z lomového kamene pouze sokly, na ploše zídek byla Fuchsem navržena hladká bílá omítko, stejně jako na fasádách (Bohuslav Fuchs, ohradní zeď 1 : 50, Brno, Míčková, 23. 4. 1925, MuMB-ODA, inv. č. 221.407).



35



36



37

Obr. 35. Bohuslav Fuchs, návrh skupiny osmi rodinných domů družstva Rodina v Žabovřeskách, situace 1 : 500, Brno, Horáková 4–10 a Šmejkalova 71–77, říjen 1923, značeno Arch. Bohuslav Fuchs. MZA B 40 III, kart. 6203.

Obr. 36. Bohuslav Fuchs, plány rodinného domu typu L pro skupinu RD družstva Rodina v Žabovřeskách, pohledy, signováno B. Fuchs 1923. MZA B 40 III, kart. 6203.

Obr. 37. Brno, Horáková 4–6, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Heinricha Tessenowa (viz výše). Vzadu domy sousedily nevelkými dvory, které byly v původním záměru místem hospodářského zázemí v podobě dřevníku a chlívků s hnojištěm. Z Fuchsovy pozůstalosti známe ještě nerealizovaný alternativní návrh typu L, „typ L2“ z října 1924, kde byly chlívek a dřevník integrovány v bočním přístavku a prostory domu byly celkově o něco větší (obr. 34).⁹¹

Původní Fuchsův návrh kolonie představoval souvislou řadu 15 dvojdomů (30 domů; obr. 32). Realizováno však bylo pouze 13 dvojdomů (26 domů), z čehož dva krajní dvojdomy – Míčkova 929/2 až 932/8 – byly postaveny kolmo k hlavní uliční řadě.⁹²

Stavební povolení ke všem domům bylo vydáno 27. 12. 1923, stavbu prováděl Julius Šrámek, zednický a tesařský mistr v Plumově. Realizace se neobešla bez problémů. V archívních pramenech jsou dochovány stížnosti

na nekvalitní provedení základů či nízké platy a chybějící pojištění pracujících dělníků. Později byly řešeny rovněž některé technické nedostatky novostaveb. Julius Šrámek také později vymáhal nesplacené pohledávky družstva.⁹³ Zajímavou a dosud neznámou skutečností je, že Bohuslav Fuchs plánoval na konci ulice Míčkovy vybudovat architektonickou dominantu v podobě reprezentativní městské budovy lemované výsadbou sloupovitých topolů, k jejíž realizaci však bohužel nedošlo (obr. 33).⁹⁴

Sociální spektrum čekatelů rovněž potvrzuje celkově skromnější poměry panující v husovické kolonii. Mezi obyvateli ul. Míčkovy převažovaly dělnické profese, spolu s kvalifikovanými zaměstnanci či živnostníky, zatímco úředníci zde byli v menšině a učitelé chyběli zcela.⁹⁵

Menší skupina domů typu L pro družstvo Rodina vznikla také v brněnských Žabovřeskách, opět mezi lety 1923–1924. Během října 1923 družstvo odkoupilo od původních majitelů potřebné pozemky a Bohuslav Fuchs vyprojekto-

pozemků. Změna je patrná při srovnání prvních Fuchso- vých návrhů z 28. 8. 1923 (viz pozn. 86) s návrhem veřejné městské budovy z listopadu 1923 (viz pozn. 94). V červenci 1924 Fuchs vyprojektoval ještě RD pro Josefa Baršu (dnes Brno, Míčkova 955/54), volně připojený na konec řady družstevních domů, jehož plány jsou taktéž dochovány v architektonické pozůstalosti. (MuMB-ODA, inv. č. 221.408, 221.409, 221.410).

⁹³ MZA, B 40 III, kart. 6203 a 6204.

⁹⁴ Bohuslav Fuchs, návrh veřejné městské budovy a architektonické dominanty typizované kolonie družstva Rodina v Husovicích, situace 1 : 500, Brno, Míčkova, listopad 1923, MuMB-ODA, inv. č. 221.402 a MZA B 40 III, kart. 6203. Budova je označena jako „veřejná městská budova, architektonická dominant skupiny rodinných domků.“ Kolem je naznačeno půdorysné schéma výsadby veřejné zeleně s řadou topolů. V situačním plánu návrhu kolonie je budova označena jako „mateřská škola“ a půlkruhový prostor před ní jako „hřiště“ (srov. MuMB-ODA, inv. č. 221.403). Budova s topoly je patrná také na celkovém perspektivním pohledu (srov. MuMB-ODA, inv. č. 221.414).

⁹⁵ Např. sazeč, tovární dělník, přadláčský mistr, holič, strážník, soustružník, zámečnický, cukrář, obuvník, tovární dělník, zřízenec státního nakladatelství, strážník, zřízenec pouličních drah, kancelářský zřízenec, kancelářský oficiant. MZA, B 40 III, kart. 6203, přehledné tabulky k žádostem o státní stavební podporu s uvedením majetkových a sociálních poměrů čekatelů.

■ Poznámky

⁹¹ Bohuslav Fuchs, plány typového rodinného domu L2, pohledy a řezy, říjen 1924, značeno architekt Bohuslav Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.441. Bohuslav Fuchs, plány typového rodinného domu L2, půdorysy, říjen 1924, značeno Arch. Bohuslav Fuchs, MuMB-ODA, inv. č. 221.439.

⁹² Ke změně v rozvržení kolonie došlo po rozparcelování



38

Obr. 38. Bohuslav Fuchs, škola, 1924, Brno, Hamry 12, 1924. MuMB-ODA, neg. č. A 575/I.375.

val návrh, sestávající ze čtyř dvojdomů, situovaných na půdorysu obdélníku, v jehož středu byla umístěna společná studna (obr. 35).⁹⁶ Jedná se o dva a dva sousední dvojdomy v ulicích Horákova⁹⁷ a Šmejkalova.⁹⁸

Stavební povolení bylo vydáno 18. 12. 1923, státní stavební podpora byla udělena dne 11. 11. 1924. Stavba probíhala během roku 1924 a stejně jako v Míčkově ul. ji prováděl Julius Šrámek. Povolení k užívání novostaveb bylo vydáno 28. 12. 1924, státní kolaudace proběhla 25. 4. 1925.⁹⁹ Domy měly mírně vyšší stavební náklad, než v ul. Míčkově¹⁰⁰ a byly také o něco lépe vybaveny. Jak je patrné z původních Fuchsových plánů (obr. 36), k dispozici zde byla varianta typu L se sklepem. Je zajímavé, že u dvojdomů v Žabovřeskách byla v průčelích použita kombinace různých rozměrů oken: jedna polovina dvojdomu měla do hlavního obytného prostoru menší obdélné čtyřkřídlé okno o 6 tabulkách a rozměru 155 × 100 cm (stejně jako u domů v Míčkově ul.), druhá polovina dvojdomu měla větší, téměř čtvercové šestikřídlé okno o 9 tabulkách a rozměru 155 × 165 cm (jako u domů na Dolnopolní) (obr. 37).

Projekt městského typového rodinného domu typu L byl ve své době velmi úspěšný a nacházíme jej také na dalších místech, kde byl použit jako solitér. Za příklad může sloužit dvojům typu L v ulici Podzimní.¹⁰¹ Rodinné domy obdobného hmotového a kompozičního řešení nacházíme také v různých obcích v okolí Brna.

Další stavby Bohuslava Fuchse a Karla Kotase v Maloměřicích a Obřanech

Bohuslav Fuchs a Karel Kotas následně vyprojektovali ještě další stavby na území Malo-

měřic a Obřan, a oba architekti se tak nesmazatelně zapsali do historie této městské části. Fuchs navrhl budovu zdejší *základní školy* v ulici Hamry (obr. 38),¹⁰² původně velmi noblesní stavbu, bohužel značně degradovanou pozdějšími přestavbami a dostavbami.¹⁰³ Podle Fuchsova projektu byla postavena také *vila dr. Voženilka*, z roku 1927 (obr. 39).¹⁰⁴ Samostatně stojící dvoupodlažní budova s přesahující pultovou střechou byla působivě zasazena do prudkého svahu na nábřeží řeky Svitavy. Má podobu kompaktního hranolového bloku s hlavním průčelím členěným třemi okenními osami, přičemž okna jsou různě skladebně zmnožena. V přízemí z fasády vystupuje asymetricky umístěný pravoúhlý arkýř, na východní straně je v úrovni patra vkomponována rozlehlá terasa.

Zcela jiný stavební typ přestavovaly městské domy s malými byty, které Fuchs navrhl v těsné blízkosti ulice Dolnopolní, v ulicích *Nováčkova* a *Svitavské nábřeží*,¹⁰⁵ které však již územně spadají do sousedních Husovic. Čtyřpatrové domy s radikálním pojetím puristicky strohých fasád byly jedněmi z prvních domů tohoto typu v Brně.

Karel Kotas navrhl počátkem 30. let v Obřanech dvě pozoruhodné vily, obě situované na břehu řeky Svitavy v lokalitě Mlýnské (tehdy Wilsonovo) nábřeží na tzv. Obřanské riviéře, jež byla častým cílem nedělních výletů i místem setkávání Brňanů ze středních a vyšších společenských vrstev.¹⁰⁶

První z nich je *rodinná vila Karla Kotase*, postavená v roce 1930. Kotasova manželka Jožka Kotasová, rozená Budínská, pocházela z Obřan, a proto si architekt zdejší lokalitu vybral pro stavbu své rodinné vily.¹⁰⁷ Vila má pro Kotase příznačný, téměř čtvercový půdorys, z obdélné plochy čelního průčelí předstupuje kvadratické těleso verandy. Reprezentativní, ale nijak okázalé prostory domu, dodržovaly funkční dělení na společenskou část a na intimní

■ Poznámky

96 Bohuslav Fuchs, návrh skupiny osmi rodinných domů družstva Rodina v Brně-Žabovřeskách, situace 1 : 500, 1923, MZA B 40 III, kart. 6203.

97 Brno-Žabovřesky, Horákova 713–716/4–10, Bohuslav Fuchs, 1923–1924, typové rodinné domy typu L – 2 dvojdomy.

98 Brno-Žabovřesky, Šmejkalova 717–720/71–77, Bohuslav Fuchs, 1923–1924, typové rodinné domy typu L – 2 dvojdomy.

99 MZA, B 40 III, kart. 6203 a 6204, stavební dok.

100 Celkové náklady na stavbu skupiny 8 RD v Žabovřeskách byly 3 285 000 Kčs. Průměrný stavební náklad na jeden dům v Žabovřeskách činil 40 220 Kčs. MZA, B 40 III, kart. 6203 a 6204, stavební dokumentace.

101 Brno-Maloměřice, Podzimní 653/22, 642/24, Bohuslav Fuchs, po r. 1924?, rodinné domy typu L – 1 dvojdom (varianta typu L z ul. Míčkovy).

102 Brno-Maloměřice, Hamry 576/12, Bohuslav Fuchs, 1924, základní škola.

103 V současnosti je těsně před realizací naprosto nevhodné zateplení obvodového pláště budovy a střechy, výměna oken a instalace vzduchotechniky, které povedou k faktickému zániku původní architektury.

104 Brno-Obřany, Mlýnské nábřeží 303/15, Bohuslav Fuchs, 1927, vila dr. Voženilka. KP rej. č. 1054090477.

105 Brno-Husovice, Svitavské nábřeží 872–875/49–55, Svitavská 877/2, Nováčkova 915/2 a 1346–1349/4–10, Bohuslav Fuchs, 1926–1927, městské malobytové domy. Čtyřpatrové domy měly na každém podlaží čtyři byty se dvěma obytnými pokoji, s připojenou sanitární nikou (zahrnující kuchyňský kout s vanou) a servisní lodžií. Právě niky s lodžiemi, doplněné zábradlím z drátěného pletiva se staly dominantním vizuálním prvkem fasád. Šlapeta (pozn. 3), s. 280.

106 Žil zde mimo jiné také Bohuslav Kilian, kulturní osobnost meziválečného Brna a vydavatel časopisu *Salon a Měsíc* (vycházel i v německé mutaci *Der Monat*). Alena Trojanová, *Architektura a bytová kultura v časopise Měsíc (1932–1941)* (diplom. práce), FF MUNI, Brno 2007. Viz též Miroslav Jeřábek, *Bonviván Bohuslav Kilian*, Brno 2018.

107 Brno-Obřany, Mlýnské nábřeží 179/17, Karel Kotas, 1930, rodinná vila Karla Kotase (vila pro Jožku Budínskou-Kotasovou, vila Vincence Makovského). Není jisté, zda Kotas pro novostavbu rodinné vily využil volnou parcelu, či provedl adaptaci rodného domu své ženy. Architekt žil ve vile jen krátce. V roce 1931 se přestěhoval do Prahy, kam jej po čase následovala i jeho rodina. Obřanskou vilu poté získal sochař Vincenc Makovský. Srov. Karel Kotas, *Vlastní obytný dům, Měsíc I*, č. 9, 1932, s. 6–12.



39



40

Obr. 39. Bohuslav Fuchs, vila dr. Voženilka, Brno, Mlýnské nábřeží 15, 1927, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

Obr. 40. Karel Kotas, vlastní rodinná vila, Brno, Mlýnské nábřeží 17, 1930, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

zónu, určenou pouze členům rodiny. Vysoce kvalitní stavba, vykazující formální analogii se slavnou Kotasovou Jerieho vilou na Ostravici,¹⁰⁸ zůstala do dnešní doby téměř intaktně dochována (obr. 40).

To bohužel nelze říci o druhé Kotasově obřanské vile, postavené rovněž počátkem 30. let pro dětského lékaře a mecenáše umění Jaromíra Průši.¹⁰⁹ Jednopatrová vila na břehu Svitavy stála naproti přes řeku na dohled od Kotasova rodinného domu. Stejně jako Kotasova vila měla i vila Jaromíra Průši téměř čtvercový půdorys a její sofistikovaná kompozice, založená na průniku hmot jednotlivých kvádrových těles, vykazovala pozoruhodnou formální vytříbenost a eleganci, jak dokládají unikátní fotografie původního stavu¹¹⁰ (obr. 41, 42) O to tragičtější je, jak bylo s touto cennou stavbou v současnosti naloženo (obr. 43).

Závěr

Typizovaná kolonie rodinných domů v ulici Dolnopolní je osobitým dokladem formování obytné zástavby předměstí počátkem 20. let 20. století. Vznikla v převratné době, kdy stavebnictví a architektura stály v centru pozornosti celé tehdejší společnosti a problém řešení bytové otázky zaměstnával významnou část tehdejší intelektuální elity. Aktuální architektonická tvorba tak řešila zvláště naléhavý úkol zajištění bydlení pro nejširší vrstvy městského obyvatelstva, jehož počet enormně vzrůstal. Ekonomické a sociální problémy spojené s nedostatkem bydlení se kumulovaly nejvíce na územích nově připojených předměstí a tlak, který vytvářely, přispěl k usilovnému promýšle-

ní střídmeho funkčního i formálního provedení obytných staveb v souladu s dobovým ideálem oproštění exteriérů i interiéru od všech dekorativních nadbytečností, nehygienických a neúčelných forem a předmětů. Architektura nové doby se měla vyznačovat jednoduchostí, účelností a prostotou, a spolu s hledáním těmto ideálům odpovídajících forem a estetických normativů byla předmětem řešení „především racionalizace bytové dispozice, vyřešení základních provozních vztahů spíše, kuchyně a jídelny, koupelny a ložnice, vhodné dimenzování prostoru univerzálního obytného pokoje“.¹¹¹

V brněnském prostředí bylo zosobněním tohoto soudobého diskurzu hledání optimální formy nově se utvářejícího typu městského rodinného domu, odpovídajícího progresivním formálním tendencím a zároveň cenově dostupného. Typizovanou kolonii v ulici Dolnopolní tak musíme zařadit do „rodiny“ několika současně vznikajících skupin typových rodinných domů na předměstích, vzešlých z tvůrčího prostředí oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna. Byla z nich patrně nejvýznamnější, nejen díky rozsahu (vzniklo zde celých 30 domů) a komplexitě urbanistického řešení (zvolení atraktivního umístění na nábřeží, optimální orientace domů vzhledem ke světovým stranám, vizuální komunikace s koloní v ul. Míčkově aj.), ale také díky skutečnosti, že ve své době představovala zřetelný manifest příklonu zdejší architektury ke stále radikálnější modernitě. Stala se „vzorovým“ projektem mladých ambiciózních architektů a u obou položila základy jejich další profesní dráhy. Fuchs a Kotas dokázali u domů na ulici Dolnopolní redukovat architekturu na základní geometrické prvky a soustředit se především na soulad proporcí s fungující dispozicí. Monotónní strohost Kotasových cihlových průčelí korespondovala s Fuchsovým konceptem širokého hladkého uličního štítu, členěného pouze asymetricky umístěnými okny. Jakkoliv si Fuchsův i Kotasův projev uchovávali svoji osobitost, velmi dobře

fungují také spolu v jednom celku. Spojením těchto koncepčně i tvarově odlišných typů získala kolonie na rozmanitosti i zajímavosti. Zároveň je však dobře patrná řada sjednocujících prvků (shodně koncipovaná okna hlavních obytných prostor u všech tří typů, jednotně řešené zídky předzahrádek z rezného zdiva), takže celek nepůsobí jako náhodný slepenec dvou nesořodných projektů, nýbrž jako promyšlená, opticky vyvážená a zajímavě rytmizovaná kompozice.

Několik skupin typových rodinných domů vyprojektovaných architekty oddělení architektury Stavebního úřadu města Brna, v Židenicích, Husovicích, Maloměřicích, Žabovřeskách a Masarykově čtvrti, mezi něž řadíme také kolonii na Dolnopolní, bylo realizováno již během let 1923–1924 a jejich vysoká historická a památková hodnota je tak podpořena skutečností, že se zřejmě jednalo o vůbec první radikálně modernistické rodinné domy v Brně. Zatímco současná výstavba jiných projektantů či investorů např. v Žabovřeskách či Králově Poli byla po formální stránce daleko konzervativnější, skupina uvedených rodinných domů Jaroslava Grunta, Jindřicha Kumpošta, Karla Kotase a Bohuslava Fuchse svou strohostí puristických fasád redukováných na plochu a otvor, stejně jako racionalizací vnitřních dis-

■ Poznámky

¹⁰⁸ Ostravice, čp. 832, Karel Kotas, 1929–1939, 1934, vikendová vila ing. Jerieho. KP rej. č. 103491.

¹⁰⁹ Brno-Obřany, Obřanská 711/214, Karel Kotas, po r. 1931, vila dr. Jaromíra Průši.

¹¹⁰ NGP, sb. arch., inv. č. AF 151, uliční průčelí vily dr. Jaromíra Průši v Brně, dobová fotografie, nedat. – NGP, sb. arch., inv. č. AF 152, zahradní průčelí vily dr. Jaromíra Průši v Brně, dobová fotografie, nedat. – MuMB-ODA, inv. č. 265.121, zahradní průčelí vily dr. Jaromíra Průši v Brně, dobová fotografie, nedat.

¹¹¹ Cit.: Otakar Nový, *Česká architektonická avantgarda*, Praha 1998, s. 320.



41

Obr. 41. Karel Kotas, vila dr. Jaromíra Průši, uliční průčelí, Brno, Obřanská 214, nedat. Národní galerie Praha, Sb. arch., inv. č. AF 151.

Obr. 42. Karel Kotas, vila dr. Jaromíra Průši, zahradní průčelí, Brno, Obřanská 214, nedat. MuMB-ODA, inv. č. 265.121.

Obr. 43. Karel Kotas, vila dr. Jaromíra Průši, Brno, Obřanská 214, 1930–1931, současný stav. Foto: Martin Kučera, 2021.

pozic, jednoznačně představovala přijetí principů soudobé avantgardní architektury. Příběh moderní architektury v Brně, na poli individuálního rodinného bydlení se tak započal právě u těchto několika skupin zdánlivě nenápadných malých domků na předměstích.

Z hlediska památkové ochrany je příznačné, že u domů v ulici Dolnopolní nejsou evidovány žádné způsoby ochrany. Tento stavební soubor již podlehl řadě přestavby týkající se výměny oken, dveří, zateplení fasád aj. Kotasův šestičlům (blok I) znehodnotily dostavby garáží, zaplňující prostor původních předzahrádek a zakrývající průčelí domů. Dobrou zprávou je, že alespoň původní fasády z režného zdiva zůstaly u Kotasových domů zachovány a byly prozatím ušetřeny necitlivého zateplování. U všech dochovaných domů typu L proběhla nějaká forma dostavby zvětšující obytný prostor (což je vzhledem k jeho původnímu rozsahu pochopitelné). Dostavby jsou však u všech domů orientovány do zadní části domů směrem do zahrady, či z boku. Znamená to tedy, že zůstal dochován původní prospekt uličních štítů.¹¹² Dochovány jsou vesměs rovněž rozměry okeních otvorů, jakkoliv byla samotná původní okna vyměněna za novodobá.

Také další stavby Bohuslava Fuchse a Karla Kotase na území městské části Maloměřice a Obřan nejsou bohužel památkově chráněny.



42

Kulturní památkou je pouze Fuchsova vila dr. Voženilka. Naopak, kulturními památkami nejsou obě unikátní vily Karla Kotase. Zatímco Kotasova vila je dochována v dobrém stavu, katastrofálně dopadla vila dr. Jaromíra Průši, která se v současnosti nachází ve stavu demolice. Z původního domu zůstala pouze část obvodových zdí a na místě cenné architektury tak vzniká bezobsažná novostavba.

Také na tomto příkladu se ukazuje tristní situace devastace řady hodnotných obytných domů, ke které v současné době v Brně rychlým tempem dochází. Bylo by nanejvýš prospěšné, aby byly architektonicky cenné předměstské lokality, jako je např. ulice Dolnopolní a ulice Mlýnské nábřeží na území městské části Maloměřice a Obřan, zahrnuty do návrhu nových městských památkových zón. Jedině podobné opatření by do budoucna vzbuzovalo naději, že takto hodnotná součást našeho kulturního dědictví bude budoucím generacím zachována.

Článek vznikl v rámci výzkumného cíle Moderní architektura 20. století, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (DKRVO).

Mgr. PAVLA CENKOVÁ, Ph.D.
NPÚ, ÚOP v Brně
cenkova.pavla@npu.cz

■ Poznámky

¹¹² Příkladem naprosto nevhodné přestavby domu typu L, kdy byl obrys uličního štítu narušen výškově přesahující hranolovou boční přístavbou, je např. současná podoba rodinného domu Brno-Žabovřesky, Horákova 715/8



43